

ERDÉLYI IRODALMI SZEMLE

SZERKESZTI
DR. BORBÉLY ISTVÁN.

TARTALOM:

	Oldal
<i>Dr. Borbély István</i> : A magyarországi szociális mozgalmak kifejlődése s a tanulságok	241
<i>Dr. Márki Sándor</i> : Följegyzések Salamon Ferencről (Befejező közlemény)	250
<i>Dr. Melich János</i> : Sarolt	256
<i>Dr. Varga Béla</i> : Pauler Ákos logikája és jelentősége a magyar filozófiában. (Befejező közlemény.)	263
<i>Tulogdy János</i> : Kolozsvár környékének pleistocen képződményei	274
<i>Pálffi Márton és dr. Csűry Bálint</i> : A szamosháti nyelvjárás hanglejtésformái	281
<i>Dr. György Lajos</i> : Az erdélyi magyar irodalom bibliografiája (III. közlemény)	290

CLUJ—KOLOZSVÁR

MINERVA IRODALMI ÉS NYOMDAI MŰINTÉZET RÉSZVÉNYTÁRSASÁG
KIADÁSA.

A következő szám szeptemberben jelenik meg.

Tájékoztató.

Az *Erdélyi Irodalmi Szemle* a „*Minerva*” irodalmi és nyomdai műintézet r. t. kiadásában jelenik meg, de a cikkek irányáért és tartalmáért egyedül a szerkesztő és az egyes cikkírók a felelősek.

A lap szellemi részét illető minden közlemény dr. Borbély István szerkesztő-tanár (Cluj—Kolozsvár, Unitárius kollégium) címére küldendő.

A kiadóhivatalt érdeklő összes levelek, valamint az összes pénzküldemények az *Erdélyi Irodalmi Szemle Kiadóhivatala* címére (Cluj—Kolozsvár, Str. Baron L. Pop, volt : Brassai-utca 5.) küldendők.

Megjelenik évenként 10 füzetben, füzetenként 3 ívnyi terjedelemben.

Előfizetési ára bérmentes küldéssel: Romániában egész évre 250 lej; külföldön 300 lej.

A „Magyar Nép” olcsó könyvei.

A Magyar Nép Kiadóhivatalánál előfizetőink által kedvezményesen vásárolható könyvek (a könyv címe után az első szám a könyv bolti ára, a második az előfizetői ár, ha kiadóhivatalunkban veszi meg a könyvet, a harmadik, ha ajánlva, a negyedik, ha utánvétellel küldjük meg):

Vőfélykönyv, Históriai könyv, Szavalókönyv, Földmérés kis könyve, Bokréta Jókai műveiből 15—10—14—15; Erdélyi Magyar Naptár 20—11—14—15; Betyár kendője 25—20—24—25; dr. Gyárfás Elemér: Bethlen Miklós kancellár 80—60—64—65; dr. Kristóf György: Jókai Mór élete 50—40—44—45; dr. György Lajos: Pásztortűz Almanach 150—100—104—105; Lakner Ernő: Lelki harmat (r. k. imakönyv) 30—27—29—30; P. Olasz: Világproblémák 50—40—44—45; Benkő Anna: Gyermekek mesék (képes) 70—50—54—55; Jánossy—Tóth: Körbe-körbe (képes meséskönyv) 70—50—54—55; Walter Gyula: Izenet a világnak (versek) 50—40—44—45; Szigethy József: Országos Almanach 250—140—158—160; Szentgyörgyi István: Emlékeim 100—80—84—85. S. Nagy László: Jókai Szerelmei (novellák) 40—30—34—35 L.

Cím: A „Magyar Nép” Kiadóhivatala, Cluj—Kolozsvár, Str. Baron L. Pop 5.

Mélyen Tisztelt Cim!

Amennyiben b. előfizetése még nem volna rendezve, legyen szabad tisztelettel arra kérnünk, hogy bár a 130 L. félévi előfizetési díjat címünkre (Az Erdélyi Irodalmi Szemle Kiadóhivatala, Cluj—Kolozsvár, Str. Baron L. Pop 5.) forduló postával beküldeni méltóztassék. Irodalmi kiadványok fenntartása ma amugy is alig legyőzhető nehézségekbe ütközik, az meg épenséggel végzetes volna, ha mt. előfizetőink az esedékes díjak pontos befizetésével kultúrmisszióink támogatására nem sietnének.

Tiszteletteljes kérésünk meghallgatásának reményében vagyunk,

Cluj—Kolozsvárt, 1925. június 18-án.

*Az Erdélyi Irodalmi Szemle
Szerkesztősége és Kiadóhivatala.*

ERDÉLYI IRODALMI SZEMLE

HAVI FOLYÓIRAT

Megjelenik minden hónapban július és augusztus kivételével.	Felelős szerkesztő:	Szerkesztőség: a szerkesztő címén Cluj—Kolozsvár, Unitárius Kollégium.
Előfizetési ára egész évre belföldön 250 lej; külföldön 300 lej.	Dr. BORBÉLY ISTVÁN TANÁR.	Kiadóhivatal: a „Minerva” r. t. címén Cluj—Kolozsvár, Str. Baron Pop (volt Brassai-utca) 5. szám.

A MAGYARORSZÁGI SZOCIÁLIS MOZGALMAK KIFEJLŐDÉSE S A TANULSÁGOK.

Részlet egy nagyobb tanulmányból.

A materializmussal párhuzamosan fejlődött ki Magyarországon a szociálizmus. Mielőtt erről részletesebben szólnánk, általánosságban meg kell jegyeznünk, hogy az emberek lelkében valamely világnézet nem egyszerre teljes rendszer alakjában szokott kialakulni, hanem fokozatosan apró részleteiben. Igen sok embernek nincs is egységes világnézete, mert soha sem vett magának annyi fáradságot, hogy rendszeresen számot adjon önmagának mindazon tényekről, amelyek bármilyen világnézetnek szükséges tényei. Így például a szegénységben élő munkás, kinek élete mindennapi egyhangú munkában telik le, anélkül, hogy munkája által magának és hozzátartozóinak a legegyszerűbb vegetatív életnél jobb életmódot tudna biztosítani, ösztönszerűleg materialista, — — anélkül, hogy neki a materializmusról, mint életbölcseletről, fogalma volna.

Aztán figyelmet érdemel azon körülmény is, hogy eszményeiben csalódott korszakok után rendszeresen a kiábrándulás, ábrándok hajszolása helyett a reális élethez tapadás szokott elkövetkezni. Így történt ez a magyarság történetében is 1849 után. A korszak egyetemes jellemében benne volt valami hideg józanság, ami ugyan távolról sem nevezhető materializmusnak, de nem tagadható, hogy általánosságban kedvezett a materializmus irányában jelentkező hajlamoknak.

Ebben a materiális légkörben fejlődött ki Magyarországon a szociálizmus, mely mintegy három évtizedig való lappangás után az 1890-es években önálló mozgalommá nőtt meg s tíz év alatt oly hatalmas társadalmi eszmeáramlattá lett, hogy az

1900-as években már túlnőtt az ország határain s belekapcsolódva a szociálistusnak nemzetközi szervezetébe, rövidesen széttobbantotta az eddigi nemzeti alapon álló egységes magyar társadalmat. A nagy világháborúnak jóformán még csak szellői lengedeztek a Kárpátok fölött, amikor az ország polgárainak — főként az ipari munkásoknak — egy jelentékeny része elvi alapon — mit internationalis szociálistusnak, vagy egyszerűen csak: internationale-nak neveztek el — megtagadta a nemzeti állam létjogosultságát s ehelyett a polgárok minden irányú érdekközösségét, a kommunizmust, hirdette.

A magyarországi szociális mozgalmak története alapján véve az egész magyar társadalomnak története. Hogy e mozgalmakat megérthessük, tudnunk kell, hogy Magyarország agrár állam volt. Még 1900-ban is az egész népességnek 66·5% foglalkozott mezőgazdasággal. Erre az agrár államra az 1848 évi törvényalkotások közül legnagyobb jelentőségűek a jobbágy-ság felszabadítását kimondó törvények voltak. Maga a „jobbágy“ szó tulajdonképpen összefoglaló elnevezés, mely a valóságban négyféle csoportba tartozó embereket fogott egy elnevezés alá össze: 1. a *jobbágyokat* vagy paraszt-telek tulajdonosokat, kik az általuk birt paraszttelékért a földesúrnak évenként 106 napot tartoztak dolgozni; 2. a *mesterembereket*, kiknek csak házuk volt s kik a lakásul birt ház úrbére fejében csak 18 napot voltak kötelesek robotolni; 3. a *zselléreket* vagy napszámosokat, kiknek csak házuk volt s ezért a földesúrnak a mesteremberekkel egyenlő úrbért, vagyis 18 napot robotoltak; 4. a *taksásokat* vagyis az olyan napszámosokat, akik csak ideiglenesen birták házukat s ezért nem is 18, hanem csak 12 napi robotot voltak kötelesek a földesúrnak dolgozni. Az, hogy a földesúr-nak fizetendő ezen robotmunkán kívül mi mindent tartozott a jobbágy másoknak elvégezni, nem tartozik a jelen fejtegetéshez.

A jobbágyfelszabadítás után e jobbágytársadalom a következőképpen alakult át: a telkes jobbágyból kisbirtokos, a zsellérből mezőgazdasági munkás lett. A taksások egy része továbbra is megmaradt falusi napszámosnak, másrésze beköltözött a városi ipari telepekre s ott napszámoskodott tovább. A mesteremberek legnagyobb része önálló kisiparos lett. Mindezek között a nagy felszabadulás után a mesterembereknek lett legjobb dolguk. Miután az 1848 évi társadalmi reform szinte egyik napról a másikra ezerszámra csinált kisbirtokokat, kiknek a tör-

vényhozás jóvoltából földjük ugyan volt, de hozzávaló gazdasági felszerelésük nem, a mesteremberek hihetetlen sok munkához s ennek következtében rövid idő alatt tekintélyes vagyonhoz jutottak. Ezek tehát hamarosan elhelyeződtek az új társadalmi rendben. Sokkal nehezebb dolga volt a többi jobbagyoknak.

Nézzük legelőbb is a zselléreket, kikből mezőgazdasági munkás lett. Ezekről a régi regime alatt a földesúr tartozott gondoskodni. Most, hogy felszabadultak, — rájuk szakadt az élet. Minthogy mezőgazdasági munka csak nyáron van, keresettséghez is csak nyáron jutottak. Télen nem kereshetvén semmit, a falusi uzsorásnak jutottak kezébe, ki hitelezett ugyan nekik, de ezzel viszont előre elköltötték nyári keresményüknek egy részét. Így a mezőgazdasági munka nem tudván a zsellérek megélhetését biztosítani, azok kénytelenek voltak másféle munka után is látni. S mert a sok dolog és méginkább a sokféle kapkodás életüket valóban nehezzé tette, a viszonyok kényszerítő hatása alatt általános elégedetlenség fejlődött ki köztük. Ez elégedetlenség hatására 1891-től kezdve megindult a mezőgazdasági munkásságnak saját anyagi helyzete megjavítása érdekében való önálló szervezkedése, mi csakhamar az arató munkások sztrájk mozgalmává nőtte ki magát. Ahol, mint pl. Erdélyben is, a szociális megszerveződés nem valósulhatott meg; ott megkezdődött az országból más országba való kivándorlás. A kivándorlás, mint az itthoni türelmetlen életkörülmények közül való szabadulásnak s egy jobb megélhetéshez való jutásnak egyetlen lehetségesnek látszó expediense, rövid idő alatt oly hihetetlen nagy méretű társadalmi mozgalommá nőtt, hogy volt esztendő, melyben az ország összes mezőgazdasági munkásának 78°/o-a kivándorolt.*

* Íme néhány adat a mezőgazdasági munkások kivándorlásának statisztikájából: Magyarország területéről kivándorolt

1898-ban	22,967	egyén
1899-ben	43,394	egyén
1900-ban	54,767	egyén
1901-ben	71,474	egyén
1902-ben	91,672	egyén
1903-ban	120,242	egyén
1905-ben	170,430	egyén
1906-ban	178,170	egyén
1907-ben	209,169	egyén

De nemcsak a zsellér jutott a felszabadulás után ilyen rossz sorsra, hanem a középbirtokos osztály (gentry) is, mely elveszítvén jobbágyságait, bennük az olcsó munkaerőt veszítette el, mit új termelési eszközök (gépek stb.) beszerzésével birtokának mérsékelt jövedelméből nem tudván pótolni, tulajdonképpen a középbirtokos osztály is arra kényszerült, hogy megélhetését gazdálkodás helyett más életpályán keresse. Így ment a gentry közhivatali pályára. A gazdát cserélt középbirtok azonban nem a kisbirtokos kezébe került, hanem legtöbbször az ipar és kereskedelem révén meggazdagodott polgárság kezébe, mely a földbirtokot már nem annyira jövedelmeért, mint inkább tiszta tőke vagyona egy részének reális biztosításáért tartotta. Eképpen került a középbirtokok egy tekintélyes része az agrár érdekek helyett az ipari és kereskedelmi tőke szolgálatába. Ezzel az ország mezőgazdasági érdekei kétségtelenül kárt szenvedtek. De rosszul járt vele a kisbirtokos osztály is, mert a kisbirtokosoknak mezőgazdasági úton való megmódosulása elé az ipari és kereskedelmi tőke állott akadályul, melyet terjeszkedésében meggátolni pusztán agrár eszközökkel nem lehetett. Aztán akadályos volt a kisbirtokok gyarapodásának a meghagyott sok hitbizományi és kötött nagybirtok is. Ebből a nehéz agrár helyzetből két dolog következett: egyik a fokozatosan növekvő ellenszenv a földbirtokosztály s a közéje befurakodott tőkésék között; másfelől a bankok uralma a kisbirtokosok felett.

A bajoktól különben a nagybirtok sem maradt mentes, mert vele szemben a földre éhes nép fölvetette a földbirtokfelosztás nagy problémáját. A földreform a szóban levő korszakban azonban csak kívánság volt, megvalósítására csak a következő korszakban került a sor.

Íme, röviden, azon okok, melyek Magyarországon az agrárszociálist must létrehozták.

Volt azonban Magyarországon a szociálist mustnak egy más formája is, mely lényegében különbözött az agrárszociálist musttól s amely végeredményében az agrárist mustal szemben való harcban is győztes maradt; ez volt: a kapitálist must.

Hogy a kapitálist must lényegét megérthessük, tudnunk kell, hogy a földesurak 1898 előtt birtokaikat úgy rendezték be, hogy kinek-kinek birtoka s az azon élő munkásság a megélhetésnek s a gazdasági üzemnek mindenféle szükségletét házilag

maga állította elő. A jobbágy felszabadulás után a kisbirtokos továbbra is megtartotta a földesuri gazdálkodásnak elvét, az önellátást.

Jött azonban a tőke, mely ipartelepei útján a ruházati és háztartási cikkeket, valamint a gazdasági felszereléseket tömegesen állítván elő, azokat olcsóbban s jobb minőségben bocsátotta a vevő közönség rendelkezésére, mint aminő a házilag előállított cikk volt. A tőke ilyenformán versenyre kelt a háziiparral. E versenynek megvoltak az üzleti fogásai. Mig a háziipar mindent akkor állított elő, amikor arra a háznál szükség lett, készletet azonban semmiből sem tartott, a tőke a maga ipari produktumait gyárilag nagy tömegben állítván elő, egyfelől nagy választékkal rendelkezett, másfelől mindent minden időben árult. Így alakította át a kapitalizmus szinte észrevétlenül az önellátás elvével dolgozó régi mezőgazdálkodást munkamegosztásos cseregazdasággá.

Ebben az átalakulásban a legjelentősebb mozzanat az volt, hogy vele megszűnt a mezőgazdaság minden vonatkozásban független és önálló foglalkozás lenni, hanem ehelyett a gyári iparral s a kereskedelemmel összekapcsolódva a tőkének került szolgálatába. Ez más szavakkal mondva azt is jelentette, hogy a társadalomnak eddigi benső összefüggését a gazdasági alapon előálló új rend egészen átalakította. Az ország s benne a nemzet eddig közjogi fogalom volt; a kapitalizmus térhódítása következtében mind nagyobb mértékben kezdett gazdasági érdekközösség lenni. A régi történeti célokat és nemzeti hagyományokat a nemzeti élet minden vonatkozásában a történeti és nemzeti szempontokat lenéző, sőt kigúnyoló kapitalista elvek kezdték uralni. Az erkölcsi eszmények helyett a haszon, illetőleg a nyereség elve lett ennek az új társadalmi rendnek ideálja.

Felmerült azonban a nagy kérdés: kit illet meg a nyereség? A tőketulajdonost-é, a munkást-é, vagy pedig az államot, illetőleg mindenkit: a tőkést is, a munkást is, meg a fogyasztót is? Az 1890-es évektől kezdve ez a kérdés volt minden ország s így Magyarország gazdasági életének is legfontosabb kérdése. A tőkésék azt mondták, hogy övék lévén a tőke, ennél fogva őket és csak őket illeti meg a haszon. S hogy álláspontjukat erősítsék, üzemkoncentrációkat, tőkekartelleket és trösztöket alapítottak, melyek útján, mint mondani szokás, tulajdonképen a tőkék szövetkeztek egymás kölcsönös védelmére,

A munkásság, főleg a német Marx tanainak hatására, ezzel szemben azt állította, hogy a tőkést csak haszonrészesedés illeti, mivel a munkás a maga erejének a vállalat érdekében állításával tulajdonképpen szintén üzleti tőkét fektet be, ami után a befektetés reális jövedelmén felül öt arányos nyereségrészesedés is meg kell, hogy illesse. S hogy e követelésének súlyt adjon, ipari szakszervezetekbe tömörült, hol ha kellett, csak részleges sztrájkokkal, tehát csupán bizonyos üzemi munkák beszüntetésével, de ha ennyi nem vezetett célra, akkor általános sztrájkokkal próbált védekezni a tőkének nyereség monopolizáló törekvése ellen. Majd a nagy kartellek és trösztökkel szemben, melyek révén a tőke saját céljait már nemcsak az ország határain belül, hanem azon kívül is védeni próbálta, megalakult a munkásszervezetek nemzetközi szövetsége, amely valamely ország munkásságának a nemzetközi tőke részéről ért sérelmét végső szükség esetén nemzetközi szimpátia-sztrájkokkal akarta jóvá tétetni.

Így szötte át saját érdekeinek védelmére az országnak alkotmányos rendjét a tőke is, meg a munkásság is a kartellek és szakszervezetek egész sorozatával. S így lett a szociálizmus a maga két alapformájával: az agrár- és az ipari szociálizmussal, megalapozója egy új világrendnek, amely fölé ez volt írva: a létezésnek célja a létezés maga, e földön minden intézménynek az emberek minél jobb, minél olcsóbb és minél maradandóbb jólétét kell szolgálnia. Ez az új szociális világrend azt kívánta, hogy támogatni kell minden olyan törekvést, amely az emberek jólétét elősegíti; viszont le kell rombolni minden olyan intézményt, amely úgy az egyéni, mint a társadalmi jólétnek vagy útjában áll, vagy pedig arra nézve közömbös.

Így támadta meg a szociálizmusnak új világrendje végeredményében magát az államot.

Érthető, hogy e szociális mozgalmakkal kapcsolatban az állam sem maradt tétlen s a felmerülő feladatok közül azokat, amelyek államilag elintézhettek, igyekezett megoldani. Az 1884. évi XVII. t. c. szabályozta a gyermekmunkát; az 1893. évi XXVIII. t. c. szabályozta az iparfelügyeletet; az 1891. évi XVII. t. c. kötelezővé tette a munkásoknak betegség elleni biztosítását, az 1907. évi XIX. t. c. e törvény hatályát kiterjesztette az ipari és kereskedelmi alkalmazottak betegség és baleset elleni biztosítására is. Az 1900. évi XVI. t. c. a gazdasági munkások

keresetképtelenségén akarván segíteni, megteremtette az Országos Gazdasági Munkáspénztárt. Külön szabályozást nyert az országos település ügye. Új ipartörvény lépett életbe. Majd különböző választójogi reformjavaslatok kerültek elő. Mindezen intézkedések és intézmények sok tekintetben segítettek a szociális bajokon, de azokat teljesen megjavítani nem tudták. Nem pedig: elsősorban azért, mert a szociális küzdelem a törvényhozás keretei közül átsiklott társadalmi térre s ott próbált érvényesülni. Társadalmi mozgalmak szabad államban pedig csak hasonló társadalmi mozgalmak útján ellensúlyozhatók eredményesen, egyszerűen törvényes intézkedésekkel nem. Viszont társadalmi téren a szociális mozgalmak ellensúlyozására, vagy mondjuk inkább így: a szociális kívánalmak kielégítésére alig-alig történt valami.

Aztán ismételnünk kell, hogy a szociális mozgalmak maguk sem voltak egységesek. Az agrárszociálizmus a magántulajdon elvét elismerte s a földbirtokot a birtokostól erőszakkal senki részére nem akarta elvenni, csupán alkotmányos úton végrehajtandó arányos földelosztást kívánt. Ezzel szemben az ipari szociálizmus a magántulajdon elvét tagadta s azt akarta, hogy a munkaerő is, a tőke is, tehát minden üzem legyen közös, melynek tőkén, hasznán és nyereségén mindenki egyformán osztozkodjék. Az agrárszociálisták törekvése nagy általánosságban konzervatív és nemzeti volt, az ipari szociálistáké nemzetközi. Ennélfogva: a parasztság érdekeit némi módosítással össze lehetett egyeztetni az állam fennálló rendjével; ellenben az ipari munkásság érdekei céltudatosan forradalom felé sodorták a társadalmat és rajta keresztül az államot.

Így jött létre az ország társadalmi életében három, egymással ellentétes és egymás ellen küzdő irányzat: az alkotmányos konzervativizmus, az agrárszociálizmus vagy demokratizmus és a nemzetközi szociálizmus vagy kommunizmus. Vegyük e három társadalmi irányzathoz a különböző aktív politikai pártalakulásokat, melyeknek egy része a fennálló duális államformát védte, míg másrésze personális unióra vagy épen teljes alkotmányos függetlenségre törekedett; említsük hozzá a folyton erősödő nemzetiségi mozgalmakat, valamint azt a titokban ugyan, de tervszerűen és nagy erővel előkészített agítációt, mely az egész duális monarchiát el kívánta szakítani a hármasszövetségtől, hogy aztán részére a külpolitikában új

barátokat keressen. S ha mind e nyílt, meg titkos mozgalmakat jól végiggondoltuk: főbb vonásaiban előttünk áll a magyarság szellemi életének képe a XIX. század második felében. Hogy e sokféle célú és sokféle eszközzel előkészített, egymással teljesen összeegyeztethetetlen törekvések végeredményében az állam egységét és életerejét meggyöngítették, s aztán egészen összetörték; — ma már tudjuk jól. Itt azonban egyelőre elég annak megállapítása, hogy az 1848-ban még egységes jellemű magyar nemzetállam ötven év alatt az ismertett mozgalmak következtében majdnem egészen elvesztette magyar nemzeti jellegét. A tőke egészen átment az anyagi érdekek szolgálatába, feledvén és feledtetvén, hogy sem az emberek élete nem kizárólag vegetatív, anyagi élet; s ennek megfelelőleg a társadalom életének problémája sem csak gazdasági, hanem egyuttal erkölcsi, pedagógiai, politikai, technikai, vagyis egyszóval: társadalmi probléma.

Mindezeket tudnunk s jól szem előtt kell tartanunk, ha meg akarjuk érteni azt a nagy változást, ami a magyar társadalom életében 1850-től 1900-ig végbe ment.

Itt joggal merül fel egy kérdés: hogy esik az, hogy mindazok a társadalmi mozgalmak, amelyekről fentebb szó volt s amelyek Magyarországot egy félszázad alatt valósággal aláásták, más államokban nem voltak ilyen káros hatásúak. Sem Anglia, sem Franciaország, sem Németország, sem az Észak-amerikai Egyesült Államok nem gyöngültek az ismertett társadalmi mozgalmak következtében, pedig e mozgalmak ott sokkal nagyobb méretben, sokkal kifejtettebb formában megvoltak. A felelet egyszerű. Mindaddig, amig valamely ország társadalma nem veszítette el nemzeti jellemét, amig polgárainak többsége az állam nemzeti karakterét minden támadással szemben védeni veleszületett természetes állampolgári alapkötelességének tartja, addig annak az államnak léte biztos és szilárd. A francia elsősorban francia, az angol elsősorban angol, a német elsősorban német, az amerikai elsősorban amerikai s csak azután bármi egyéb. Ez a tény adja magyarázatát annak, hogy miért volt a római birodalom hatalmának tetőfokon minden római állampolgár annyira büszke arra, hogy ő „civis romanus”. Ez államokban a társadalomnak többsége konzervatív nemzeti alapon állott, a nemzetköziség csak elenyésző kis töredéknek volt ambíciója. Magyarországnak viszont a szóban levő 50 év

alatt épen ez az öntudatos nemzeti jelleme gyöngült meg. A század végén a társadalomnak csak egy kis része volt törhetetlenül és öntudatosan nemzeti magyar; a nagy többség a nemzeti öntudatot amolyan magától értetődő dolognak tekintette, amit gondosan ápolni, tervszerűen fejleszteni nem szükséges, mert — így hitték — megjön az magától úgy is. Így a társadalom többségének lelkéből kiveszvéen az öntudatos nemzeti érzés, — mindannak, ami a következő korszakban bekövetkezett, szükségszerűleg kellett elkövetkeznie.

Nagy tanulság rejlik e tényben, amit fontolóra venni, ma mindenkinek kötelessége, kinek hazája sorsa őszintén a lelkén fekszik.

Dr. Borbély István.

FÖLJEGYZÉSEK SALAMON FERENC RŐL.

(Befejező közlemény.)

Majdnem öt esztendeig feléje sem néztem Budapestnek, s ezalatt inkább csak a lapok útján értesültem *Salamon* életének egyes mozzanatairól; pl. 1880. június 2-án arról, hogy az időközben elhunyt *Somhegyi* Ferenc egyetemes történelmi tanszékét háromfelé osztják s az ókort *Mangold* Lajos aradi tanártársam, a középkort *Salamon* Ferenc, az újkort *Marczali* Henrik venné át. 1881. január 14-én hallottam, hogy a budapesti egyetem, a melynek már évek óta tanára volt, őt is megtette tiszteletbeli doktornak.

1883-ban pályáztam a Kisfaludy-Társaságnál egy magyar nő (Anjou Mária királyné) életrajzával s a társaság november 28-án *Szász* Károlyt, *Heinrich* Gusztávot s éppen az életrajzokat mindig lekicsinylő *Salamon* Ferencet küldte ki bírálónak. Mint tudományos munkát kiemelték és *Salamon* szerint benne a történelmi adatok, melyek a viszonyok földterítésére szolgálnak, nagy gonddal, szabatosággal és tárgyilagossággal vannak egybeállítva, de nem az a szép próza, melyre a Társaságnak szüksége lett volna s így csak mint tudományos munkát dicsérték meg.

1884. április 9-én *Szilágyi* Sándorral és *Szabó* Károllyal, kit csak most ismertem meg, az egyetemi könyvtárból kisétáltunk a Damjanics-utcába, *Salamon* Ferenchez, kit *Szilágyi* váltig szorongatott, nyilatkozzék részletesen Mária királynéről; de az öreg egy kissé lustáskodott; inkább ráfogta, hogy nagyon jó könyv az, megjelenhetik úgy, ahogy van. *Szilágyi* ezzel a könyvvel indította meg még abban az esztendőben új diszes vállalatát, a Magyar Történelmi Életrajzokat.

Mikor már, mint gimnáziumi tanár, megint budapesti lakós lettem, 1886. november 2-án az egyetemi könyvtárban jókedvűen üdvözölt abból az alkalomból, hogy Dósa Györgyöm második kiadásban jelent meg. Utóbb (1887. január 13.) saj-

nálta, hogy *Pauler* Gyula, kivel akkor erős polémiát folytatott, nem maradt meg Wesselényi nádor koránál, hogy elmondja a dolgokat úgy, ahogy találta. Szerinte az Árpádok kora, melybe belefogott, nem *Pauler*nek való feladat.

Febr. 19-én meglátogattam őt lakásán. Adatokat kért Dósa korából Budapest történetéhez; adtam is elég sokat, de már nem jutott el odáig s vissza sem adta. *Paulerrel* támadt vitájának csak azért örült, mert így majd bele köt a fővárosi tanács és nem szavazza meg a Budapest történetének megírásáért járó további ötezer forint honoráriumot úgy, hogy a munka abbamarad s ő más munkába foghat. A honoráriumot azonban megszavazták s ezzel mostan már talán egész életére lekötötték. Közben csak útjában akadt kisebb munkákkal foglalkozhatott. A magyarok hadviselése módjáról írt könyve már készen állt Budapest monografiájának megírása előtt.

Emlitettem neki, hogy útjában eső kisebb munkának tekinthetné Magyarországnak a művelt közönség igényeihez alkalmazott egy-két kötetes történetét; nagy jót és hatást tenne, ha csak egyetemi előadásainak vezetőfonalát adná is ki. Azt felelte, hogy ő az egyetemen *élelőszóval* mer ugyan itéletet mondani, könyvben azonban már nem tudná azt olyan könnyedén tenni. Erre mondtam, hogy így sohasem lesz megírva a magyar történelem, mert sohasem lesz tisztázva minden egyes pontja; már pedig mindig jogunkban áll elmondani azt, a mi históriai tekintetben legvalószínűbbnek látszik. Hát hiszen — felelte — gondolt is ő arra, hogy korrendben kútfő-tanulmányokat tegyen s így végezze föladatát; de másnemű dolgok, pl. Budapest monografiája, elvonták tőle. A tanárság már nyug őneki és nem elégíti ki. Nem szónok! Mint író szeretett volna élni s ha teljesen biztos lehetne arról, hogy a hivatalos lap (a Budapesti Közlöny) szerkesztője marad, képes volna megválni tanszékétől Szerkesztősége azonban nem biztos és már kockán forgott. Ha pedig *Apponyi* lépne kormányra, őmaga mondana le a szerkesztőségről.

És a többi. Sokat beszélt és jókedvvel, úgy, hogy kétszer is kellett búcsuznom, míg — harmadfél óra mulva — távozhattam.

Az Országos Levéltárba menve, 1887. április 6-án a Siklón összetalálkoztam Salamon Ferénczel s vele és *Szemák* István kollégámmal együtt haladva a budai régi városháza előtt,

Óvári Lipóttal találkoztunk össze „Itt van az egész Történelmi Társulat!” mondta egy kis idő múlva Gyulai Pál, akinek szintén erre volt az útja; s hitta Salamont, menjen vele Paulerhez, az Orsz. Levéltárba. „Nem megyek, mert ottan rám uszítják a kutyákat.” Erre Gyulai megjegyezte, hogy a Pauler—Salamon közti polémiának a Budapesti Szemlében csak azért adott helyet, mert Salamon régi munkatárs. „Itt van újnak Márki úr” — hergette Salamon „Márki urat én már régen felszólítottam, de nekem nem ír; talán azért haragszik, mert azt mondtam neki, hogy írjon, de ne modernizálja Dósát.” Vitatta, hogy ha a historikusok nem kritizálják meg egymást, nem szakembereknek kell beleszólniok dolgaikba; annak idején így bírálta ő meg Thaly Kálmán első nagyobb munkáját, Botlyánt. Salamon erre elbeszélte, Thaly most megjelent Bercsényijéből a Pesti Napló mutatványt akarván közölni, megbízta egy munkatársát, hogy szemeljen ki belőle egy tárcára valót; de az nem tudott egy tárcára való összefüggő részt kikeresni, annyi az oklevelekkel való megszakítás benne.

Néhány hét múlva, május 13-án Salamon figyelmeztetett s kezembe is adta Freemannek a történelem tanulmányozásáról angol nyelven akkor megjelent jeles könyvét; később, hat év múlva, Hegedüs Pál brassói tanár bemutatta nekem annak magyar fordítását, melyet azután Gyulai Pál, kinek ez ügyben írtam, ki is adott az Olcsó Könyvtárban. Szeptember 27-én panaszkodott, hogy emlékező tehetsége gyöngül s hogy már régebben is, kivált nőtlen korában, elhanyagolta saját ügyeit, mert sohasem volt „praktikus” ember. Mondtam neki, hogy a Történelmi Társulat vándorgyűlése alkalmából Déván csapattal megnéztük szülőházát; mire megjegyezte, hogy hát hiszen épen azért nem jött el velünk, mert kerülni akarta a felköszöntéseket. Úgy emlékezett, hogy a templomra néző jobboldali sarokszobában született. Fiatalkorában író sohasem akart lenni; a körülmények kényszerítették, hogy az legyen; de már arra, hogy minden alkalommal írjon és szerepeljen, mint pl. Jókai, sohasem tudta magát elhatározni.

Okt. 26-án maga mondta, hogy egyik multkori előadásán Dósa György forradalmáról írt könyvemet megdicsérte, de mégis figyelmeztette hallgatóit, mint azt 1887. végén egyetemi magántanári képesítem alkalmával is tette, hogy „munkám politikai iránya ellen sok kifogást lehet tenni”, a nyilvános

kritika annak idején meg is tette a kifogásokat. A történetíró bírói tisztével nem fér meg, hogy az akár felekezeti, akár politikai határozott állást foglaljon el s mégkevésbé, hogy e részben a szélsőségig menjen, mint ahogy itt-ott én tettem, ki egy XVI. századbeli néplázadásban s annak vezetőjében az elvharcot és a demokratikus eszmék hőjét látja. Mentségemet abban találta, hogy némileg eddigi történetírásunk nyomait követtem, a mely szintén gyűlölködő és sok részben igazságtalan az azonkORBELI arisztokrácia iránt s némileg a XIX. század szabadelvűségét követeli a XVI. században, — bár Dósa Györgyöt s a nevére ismert lázadást egyik sem szépíti, legfeljebb az akkori arisztokráciát teszi érte felelőssé s nem a rendszert. Mentségül szolgál még a választott irodalmi forma is. A biografikus forma a legtöbb esetben önkénytelenül hajlandóvá teszi az író, hogy hősenek ügyvédjévé, mintegy pártosává legyen, holott a történész kötelessége az, hogy a kor általános szellemének felfogásáig s a pártokon felül emelkedjék. Azonban a tárgyra vonatkozó adatok — szerinte — munkámban sok tájékozottsággal vannak összeszedve s az események lefolyásának előadásában kritikai képességet látott s a sokféle viszony számbavételét, kombinációját látta. A mit az országos viszonyokra nézve ebben a munkában talált, leszámítva a demokratikus irányzatot, szintén értékesnek, rajznak minősítette.

Április 16.-án elmondta, hogy fiatal korában festőnek készült s ha akkor — mint hozzátette „szerencsére“, — szembajrt nem kap, ki tudja, milyen negyedrangú festő lett volna belőle. Azután író szeretett volna lenni, de br. Eötvös József unszolására tanárrá kellett lennie, holott nincs benne rétori képesség; amit szépen tudna leírni, kimondva ellaposodik. Most látja — úgymond, — mennyit öregedett s mily sokat mulasztott el, amit megtehetett volna. *Eötvös* váltig nógatta, írja meg az Anjouk történetét, mert igazán csak velök kezdődik Magyarország története. S bár inkább tette volna — sóhajtott, — mint-hogy annyi időt fecséreljen Budapest multjára, mert míg azt hosszasan kutatta, bátran megírhatta volna az ország egész történetét. (S talán ma sem volna késő kiadni az egyetemen a magyar történelemből és a középkor történetéből tartott előadásainak szövegét, ha csak tanítványainak följegyzésében is.)

Egyszer (1891. március 20.-án) ebéd után nagyon jókedvében találtam; szinte szökdécselve sétálgatott. Amint mondta,

ebédnél bort, utána egy kis konyakot iszik, hogy nekilendülve, az egyetemen előadást tarthasson. De megvallotta, hogy ez sem izgatja már s előadás után igen fáradtnak érzi magát. Már ebben az esztendőben is csak barátainak unszolására tanított; de mostan lemond, vagy inkább nyugalomba megy és egy millióért sem tanít tovább. Este kilenckor fekszik, reggel kilenckor kél, délig mégis álmos; ezt annak jeléül vette, hogy ő már nem produkál többet.

Ez volt utolsó hosszabb beszélgetésünk.

III.

Már a kolozsvári egyetem tanára voltam, mikor 1892 október 10.-én mély megindulással értesültem, hogy Salamon Ferenc október 9.-én éjszaka elhunyt. 11.-én, a temetés napján, előadásom elején tanítványaim állva hallgatták meg legnagyobb történetírónkról, mesteremről mondott megemlékezésemet.¹ Figyelmeztettem őket, hogy a magyar történetvizsgálatot ő terelte jobb útra. Amit erről írt, klasszikus darabja a történelem filozófiájának s kezdő historikus kezébe ennél jobb kalauzt alig adhatunk. S mit így kifejtett az elméletben, átvitte a gyakorlatba is. „Magyarország a török hódítás korában“ című munkájával megállapította azt a színvonalat, mely egyúttal az európaiság színvonala s mely alá többé nem szabad sülyednie történetírásunknak. Nem az adatok gyűjtésében, hanem az adatok feldolgozásában volt igazán nagy. S annál nagyobb, mert sohasem hírnevet, hanem igazságot keresett a történelemben. Kálvinista létére is mindjobban érdekelte a középkor, melynek Szent Severinusa nagyobb tiszteletre gerjesztette, mint a világ minden mondvacsinált története. Pedig Magyarország történelme a királyok politikai és katonai tettén kívül akkor még alig gondolt egyébnek az elbeszélésére. Tanár és író volt, de az előadásnak csak az irodalomban művésze. Két évtizeden át nemzete multját, közben tizenkétszeteig a középkor történetét is előadta. Új volt rá nézve ez a tárgy, mert hiszen a mi történelmünket odáig nem tekintették az egyetemes történelem részének. Pedig éppen ő mutatta meg, hogy valóban része. Aki nem tudja, miként elemezte ő Leó császár taktikáját, annak nincs igazi fogalma a bizánci írókról s arról a fontos had-

¹ Közölte a „Kolozsvár“ 1892., 232. sz.

taní változásról, melyet a magyarok honfoglalása okozott; amely magyar nem ösmeri tőle Budapest történetét, legalább is annyit veszít, mint az az olasz, aki sohasem forgatta Machiavelli Isteria fiorentineját. Mert nem egy város történelme az, hanem az egyes korokat mozgó szellem nyilvánulásának helyhezkötése. Aki nem ösmeri a török hódításról, vagy az első Zrinyiekről írt művét, sohasem jön egészen tisztába a keleti kérdéssel, mert ezt a világraszóló történelmi és politikai kérdést a magyar történelkutatók eredményeinek meghallgatása nélkül sohasem lehet megoldani. Aki nem olvassa el a magyar királyi szék betöltéséről s az 1741. évi országgyűlésről írt tanulmányait, sohasem alkothat magának helyes véleményt azokról a nagy koalíciókról, melyek a XVIII. század első felében egész Európát forrongásba hozták.

Salamon történetírói jelentősége abban áll, hogy a magyar történetírást nélkülözhetetlenné tette az egyetemes történelmi események megítélésében s egy kis iskolát teremtett itthon, mely útmutatása szerint haladt tovább. Annyi eszmével, tanítószéken és az irodalomban egyaránt, egy magyar történettudós sem gazdagította történetirodalmunkat, mint ő; s ez az oka, hogy — bár inkább csak szakemberek ösmerték — az egész nemzet történelmét összefoglaló nagy műve hiányában is nagyobb hatása volt minden elődénél. Benne akkor vezérét vesztette el a magyar történetírás és sokáig kell másik vezérre várnia. A legszellemesebb magyar történetíró volt, kiről az egyetemes történetírás csak nyelvünk elszigeteltsége miatt nem vett illő tudomást.

1893 június 11.-én, mikor Déván a Hunyadmegyei Történelmi és Régészeti Társulat gróf Kuun Géza vezetése alatt leplezte le Salamon szülőházának emléktábláját, Szádeczky Lejossal együtt a kolozsvári egyetemet képviseltem, de Szádeczky lelkes beszéde szerint távollevő tanítványait is képviselhettük. Ez alkalommal láttam utoljára özvegyét, ki iránt mindenkor igaz szeretettel viselkedett.

Déva nagy szülőttének, *Salamon* Ferencnek mellszobra Budapesten a M. T. Akadémia palotája előtt, a gróf Széchenyi István és Deák Ferenc szobrával ékesített téren áll. Ez az elhelyezés egymaga is mutatja, a nemzet, ha életében nem is, halálában hogyan értékelte és becsülte meg az ő tudományos munkásságát.

Dr. Márki Sándor

SAROLT.

Sarolt Szent István édesanyja volt. E néven említi őt minden magyar krónika, amely róla megemlékezik. Eredetének megfejtésében rendkívüli nagy segítségünkre van ANONYMUS Gestája. Valamennyi emlékünk közt ugyanis ez az egyetlen, amely Sarolt leánytestvéréről is — nyilván nénjéről — megemlékezik. ANONYMUS azt mondja, hogy Gyulának két leánya volt, az egyik *Caroldu* (olv. *Karoldu*), a másik pedig *Saroltu* és — folytatja — *Sarolt* volt Szent István anyja.¹ Azzal mármost, hogy az egyik leánynak *Karoldu*, a másiknak *Saroltu* > *Sarolt* a neve, meg van mutatva az út, amelyen haladva rátalálhatunk arra a nyelvcsaládra, amelyből a két név megfejthető, t. i. a törökre. A törökben ugyanis *kara* a. m. 'fekete', *sary* pedig a. m. 'sárga', illetőleg a csuvasban a *sarynak* megfelelő ó-csuv. (= bolg.) **sary*, mai csuv. *sur'* a. m. 'fehér'. Kétségtelen dolog mármost, hogy a *Karoldu* név a tör. *kara* 'fekete' a *Saroltu* > *Sarolt* pedig a tör. *sary* 'sárga', ó-csuv. (= bolg.) **sary*, csuv. *sur* 'fehér' szóval függ össze. Egyszóval *Karoldu Saroltu* > *Sarolt* is török eredetű magyar személynév.

Nem tagadta e két név törökségét egyetlenegy hozzáértő sem. Teljesen kielégítő módon azonban a két nevet megfejteni mindez ideig nem sikerült senkinek. VAMBÉRY (A magyarok eredete 182) a *Karoldu*ban tör. *karaldy* 'feketés', barnás', *Saroltu* > *Sarolt*ban pedig egy tör. *saraldí* 'szőke, sárgás' szót keres. Szerinte „a mai török nyelvekben *karaldy* vagy *karaltý* az alkonyatot és *saraltý* a hajnalt jelenti“. E származtatást elfogadja NAGY GÉZA is (l. Turul III, 125. 128) s azt tartja, hogy *Karold* megfelel a magy. *Barna*, *Szög*, *Sarolt* pedig a magy. *Szőke* neveknek. Ezt a „Barna-Szőke“ értelmezést magáévá teszi PAULER GYULA is (l. MHK. 425) s ujabban SZERFŐ GYULA is (l. Nápkelet 1923: 811: „Sarolta = fehéreképű“).

Mint hogy az a meggyőződésem, hogy az alábbiakban az

eddig magyarázatnál elfogadhatóbbat nyújtok, azért VÁMBÉRY fejtegetéseire csak annyit jegyzek meg, hogy a törökben 'hajnal' jelentésű *saralty* szó nincs. Ezt a török szót VÁMBÉRY csinálta a tör. *karalty* (vö. oszm. *karalty* 'die dunkelheit', csag. *karaltu* 'die dämmerung', kaz. *karaldy*, *karalty* 'das nebengebäude' RADL, II, 160; balk. *garaldym* 'schwärzlich', *garaldy*, *qaraldi* 'umriss, kontur' PRÖHLE: KSz. XV. 235) mintájára.

Megfejtésemben én is abból idulok ki, hogy a *Karoldu* a tör. *kara* 'fekete', a *Saroltu* > *Sarolt* pedig a tör. *sary* 'sárga', csuv. *sur* 'fehér' szóval függ össze. Szerintem azonban *Karoldu* is, *Saroltu* is olyan török jelzős összetétel, mint pl. a magy. *drágakő*, azaz az összetétel előtagja melléknév, utótagja pedig konkrét főnév; mielőtt mármost kifejteném, milyen török szó az összetétel utótagja, a következőket kell előrebocsátanom:

Mind a tör. *kara*, mind pedig a tör. *sary* szónak, főleg magánhangzós kezdetű utótaggal való összetételben, szóvégi magánhangzója el is eshetik, vö. tör. *ayac* 'baum, holz'-ból *kara* szóval: oszm. *karaγac*, 'ulme', de ujj. *karaγac* 'ulme' RADL, I, 149, II, 135, 151 | tör. *as* 'hermelin' (MUNKÁOSY: Ethn. VIII, 315) *sary* szóval a teleutban *saryas* (RADL, I, 525) és *sar'as* (RADL IV, 319) 'mustela Sibirica, feuermarder' | tör. *su* 'viz' *sary* szóval a teleutiban *sarzu* 'buttermilch, gelbes frühlingswasser' RADL, IV, 339 | tör. **käl* 'haus' *sary* szóval a kozárok KONSTANTINOS PORPHYR. által említett *Σάρκελ ἄσπερον δοπτιον* vára (vö. arab *al Baida* 'die weisse', kaz. *Sarygsar* 'die gelbe stadt' I. GOMBOCZ, Bulg. türk. Lehnw. 200) stb.

E szerint a magy. *Karoldu*, *Saroltu* > *Sarolt* így tagolható: *Kar-oldu* és *Sar-oltu* > *Sar-olt*.

Nem szabad felednünk azt sem, hogy *Kar-oldu* és *Sar-oltu* > *Sar-olt* ebben az alakjukban magyar nevek. Már pedig mind török eredetű jövevényszavainkban, mind pedig ANONYMUS tulajdonnévi alakjaiban a magy. o eredhet eredetibb etimologikus a-ból, vö. *boszorkány oroslán* ∞ tör. **basyrkan*, **aryslan* GOMBOCZ, Bulg. türk. Lehnw. 142: ANONYM, *Zomus* 'Szamos', *Morus* 'Maros' stb. < vö. inscrip. *Samus*, HERODOTOS *Μάρης* stb.; ó-magy. *Oldamur* < tör. *Aldamur* < tör. *alda* — 'betrügen' NNy. XI, 150; ó-magy. *Oslu* (ma *Ostfi*) > tör. *astlu* 'árpa' I. GOMBOCZ: MNy. XX, 23; ó-magy. *kopuu* ∞ *kopou* > *köpu* > *kapu* > tör. **kapuγ* stb.

Ezek alapján feltehető, hogy ANONYMUS *Kar-oldu*, *Sar-oltu*

> *Sar-olt* nevének eredetibb magyar alakja: **Kar-aldu* **Sar-altu*, illetőleg **Sar-aldu*. Magyar nevekben ugyanis a szövégi *-di* (> *-du*) váltakozott *-ti* (> *--tu*)val (l. erről JARUBOVICH EM.L.: MNy. XIX, 87), s ezért **Sar-altu* mellett volt egy **Sar-aldu* alak is.

A török nyelvekben mármost két olyan szó van, amely az *-aldu* utótag megfejtésére kínálkozik. Az egyik az *-al* 'nehmen; empfangen; kaufen' stb. (l. HOUTSMA, Ein türk.-arab. Glossar 52; RADL. I, 342) ige múlt idejének egyes 3. személyű *aldy* 'vett, fogadott. adott stb.' alakja. HOUTSMA (i. m. 35) ugyanis idéz olyan török személyneveket, amelyek eredetileg mondatok: *Käi-gäldi* 'le bienvenu' (vö. *käi* 'jó' + *gäl-* 'jönni'; *gäldi* 'jött'), *Tängri-bärdi* 'az Isten adott v. adta' (vö. *tängri* 'ég; isten' + *bär-* 'adni'; *bärdi* 'adott'). Ilyenféle tulajdonnevek a magyarban is voltak, vö. pl. 1333-ból: *Johannis dicti Isten wetthe* OklSz.² Van mármost a törökségben *Elaldy* szn. is (l. HOUTSMA i. m. 29, 53), amely névben az *El* a. m. 'vidék, nép', *aldy* pedig a fentebb említett múlt idő, melynek jelentése: 'vett, fogadott, adott'. A név, eredetileg mondat, jelentése: 'A vidék, a nép adott, vett, fogadott', személynévvé válásában pedig értelme: 'A vidék, nép fogadta (férfi)'.⁸

Nyilvánvaló azonban, hogy a tör. *kara* 'fekete', *sary* 'sárga' és a tör. *aldy* 'fogadott, vett' mellékevekkkel és igével nem lehet olyan török személynevet alkotni, amilyen a fentebb közölt tör. *Elaldy*, mert egy tör. **Kara-aldy* > **Kar-aldy*, **Sary-aldy* > **Sar-aldy* annyi volna, mint 'fekete, sárga -> fehér fogadott, vett', esetleg 'feketén, sárgán -> fehéren fogadott, vett', ennek pedig aligha van értelme. Abban a török névben, melyből a magy. **Kar-aldu* **Sar-aldu* került, a *kara*, *sary* melléknév csakis jelzője lehet az utóagnak, mint fentebb említettem is, s ezért a tör. *aldy* 'fogadott, vett' török ige a két magyar személynévvvel nem lehet kapcsolatban.

Teljesen alkalmas azonban a magy. **Karaldy*-, **Saraldy*-val való egybekapcsolásra a másik ide vonható török szó, s ezzel a magy. nevek eredete kifogástalanul meg is magyarázható. Van ugyanis a török nyelvekben egy *alda* névszó, amely a karagaszban és az altaji tatár tuba nyelvjárásban a. m. 'das wild, a vad', az abakáni tatár *kojbál* nyelvjárásban a. m. 'coboly'. Ennek az *alda* névszónak van *aldy* változata is, s ez is a teleutban és a sorban a. m. 'a vad, das wild'. Jelzős összetételben is járatos e név; így a tör. *ak* 'fehér' szóval való

összetételben a szagai *ak-aldy* is, meg a 'sor *aγ-aldy* is a. m. 'hölgyemenyét, hermelin' (eredetileg 'das weisse wild', I. RADL, I, 90, II, 418). Egyik cikkemben kifejtettem, hogy abban az esetben, ha egy magyarnyelvi török eredetű szn. értelmezése alkalmával azonos török szn.-et nem tudunk idézni, arra kell törekednünk, hogy teljesen ugyanazt jelentő magyar köznévből eredt magyar személynevet mutassunk ki (I. MNy. III, 167). Nos hát én sem tudok kimutatni tör. **Kara-aldy* > **Kar-aldy* **Sary-aldy* > **Sar-aldy* török személyneveket, ki tudok azonban mutatni hasonló magyar köznévből lett magyar neveket. A mi emlékeinkben vannak *Vadu*, *Vod*, *Wod* 'vad' nevű emberek (vö. Vár. Reg., OklSz. JAKUBOVICH: MNy. XI, 385—387, 424) személynevek. Csakis a *hölgy* hermelin' köszónak női névül való használatából érthető a mi *asszony-hölgy* 'gattin, gemahlin' (elavult, I. NySz.), *hölgy* 'dame' szavunk.⁴ A női nevek, közsavak ezen csoportjába való a régi magy. **Karaldu*, **Saraldu* is.

A kifejtettek alapján ugyanis azt állítom, hogy az ó-magy. **Kar-aldy* > *Karoldu*, **Saraldu* > **Saroldu* > *Saroltu* név olyan tör. szn.-ből származik, melynek első tagja a tör. *kara* 'fekete' illetőleg tör. *sary*, ó-bolg. *sary* 'sárga → fehér', utótagja pedig a tör. *aldy* 'das wild, a vad'. E tör. **Kara-aldy* > **Karaldy*, **Saryaldy* > **Saraldy* személynevek közül *Karaldy* jelentése: 'fekete vadállat → fekete mustela-fajta', *Saraldy*-é pedig: 'sárga → fehér vadállat → sárga → fehér mustela-fajta'. A tör. **Karaldy*, **Saraldy*ból a magyarban először **Karaldi*, **Saraldi*, majd illeszkedéssel **Karaldu* **Saraldu* lett. Minthogy pedig a régi magyarban a szóvégi *-di* ~ *-dú* váltakozhatott *-ti* ~ *-tuval* (vö. *Ruoztli* 'Ravaszd' Győr m.; *pacoztu* 'Pákozdt' Fehér m. stb., I. JAKUBOVICH: MNy. XIX. 87, 1095-ből *Pagaudi* szn. OklSz. XI. sz.: *fluuium Paganti* MFLÖR. II, 197: I. SZINNYEI, NyK. XLIV, 469), ezért magyar fejleménynek kell a **Karaltu*, **Saraltu* alakot is tartanunk előbbi **Karaldu*, **Saralduból*. Ez alakokból azután *a* > *o* fejlődéssel keletkezett a *Karoldu*, *Saroltu*, majd a tövégi rövid magánhangzók eltűnésekor *Sarolt*.

Hátra van még annak tisztázása, milyen török nyelvből való lehet a magy. *Karoldu*, *Saroltu* > *Sarolt*.

Ha egy török jelzős összetételű nép- és személynévben az előtag a 'fekete' jelentésű török *kara*, akkor rendesen van az illető török nyelvben ugyanolyan utótaggal bíró, nép- vagy személynév értékű s a török 'fehér' jelentésű *ak* melléknévvel

alkotott összetétel is, vö. pl. *Kara kus* 'fekete sólyom' szn. mellett *Ak-kus* 'fehér sólyom' szn.-et s ebből magy. *Ákos*. Népevekre vö.: fekete hún — fehér hún; fekete kún — fehér kún; fekete magyar — fehér magyar; fekete kozár — fehér kozár stb. Ezek alapján fel lehetne tenni, hogy a tör. **Kar-aldy* 'feketevad: mustela fajta' szn. mellett a tör. **Sar-aldy* szn.: nek a jelentése lehetne a. m. 'fehér vad: mustella fajta'. E feltevést támogathatná az a körülmény, hogy van olyan török nyelv, amelyben a tör. *sary* 'sárga' 'fehér'-et jelent. Ilyen nyelv ma a csuvas, ahol a tör. *sarynak* megfelelő csuv. *surʔ* melléknév 'fehér (és nem sárga)', l. GOMBOCZ, Bulg.-türk. Lehnw. 176) jelentésű. Volt ilyen török nyelv a IX—X. században is. A kozárok várát ugyanis KONSTANTINOS PORPHYR, tudósítása szerint a kozárok Σάρκελnek hívták, s e név szerinte a. m. ἄσπρον ὀσπίτιον 'fehér tanya' (l. MHK. 131.)⁵ Más egykorú vagy közel egykorú kútfők is ezt az értelmezést támogatják. Az arab források szerint e várnak *el Baida* a neve s ez arabul a. m. 'a fehér'.⁶ Az orosz kútfők szerint is a X. sz.-ban van a kozároknak egy váruk, amelyef oroszul *Bela veza*-nak⁷ neveznek. Ez orosz *Bela veza* a. m. 'fehér sátor — torony — vár', ami egyszerű fordítása a kozár Σάρκελnek.⁸ A kozár Σάρκελ ugyanis a törökségből megfejthető. A név összetett szó: Σάρ- előtagja, a. m. 'fehér' s azonos a mai csuv. *surʔ*, ó-csuv. (= bolg.) **sary* 'fehér' (= köztör. *sary* 'gelb') szóval, az utótag pedig azonos a csuv. *kil* 'haus' szóval. E csuvas *kil*-nek a köztör.-ben és az ó-csuv. (= bolg.)-ban **käl* felelne meg, s ezt őrizte meg számunkra a Σάρκελ-beli -κελ.⁹ Az egésznek tehát értelme 'fehér ház → fehér védőház'.

A *Karasó* > *Krassó* folyónév tárgyalásakor kifejtettem, hogy e név tör. *kara* 'fekete', + *su* 'víz' szónak bolgár-tör. **Kara-suʔ* (vagy *Kara-suv*, *Karasiu*) alakjából származik. Ez alkalommal kifejtettem, hogy a török nyelvnek sz-en kezdődő szavai vagy olyanok, hogy sz-ük minden török nyelvben (így tehát a csuvasban és előzőjében a bolgárban is) változatlanul sz-nek marad, vagy olyanok, hogy ez a szókezdő sz minden török nyelvben sz, a csuvas s természetesen előzőjét a bolgárt kivéve, ahol s-sé lesz ez az sz (= s). A magyar nyelv honfoglaláselőtti török jövevényszavai visszatükrözik ezt a megfelelést, vö. magy. *szakál* > oszm. *sakal*, csuv. *сухал*, bolg. **sakal*, de magy. *sár* 'kot' < oszm., tat., kún *saz*, *sas*, csuv. *sur*, bolg. **sar* stb. Ha mármost *Saroltu* > *Sarolt* nevében a magyarok

a X–XI. sz.-ban s-et mondtak, akkor e szn.-nek bolgártörök eredete bizonyos.

Tudvalevő dolog, hogy a magyar s hangot a legrégebb időktől a mai napig a lat. s-szel írjuk, míg a magy. sz hangot emlékeink a könyvnyomtatás koráig túlnyomóan a latin z-vel írják.¹⁶ Így írja a magyar szavakat, tulajdonneveket ANONYMUS is, meg a többi krónika, gesta *Sarolt* nevét is az emlékek úgy-szólván kivétel nélkül f-sel, S-sel írják (vö. ANONYM. 27. §. *faroltu* | ANONYM. 27. §., Bécsi Kép. Kr. MHK. 503, Bécsi Kép. Kr. XV. c. ed. MFL. II, 126, PozsKr. 32. c. ed. MFL. IV, 29: *Sarolt* | Bécsi Kép. Kr. XXXV. ed. MFL. II, 138, Chron. Mon. 24. c. ed. MFL. III, 224, ÉrdyKód. Nyelvemléktár V, 240: *Sarolth* | PozsKr. 27. c. ed. MFL. IV, 24 és MHK. 503: *Soroth*). Van azonban három emlékünk, ahol S írásváltozat mellett találunk Z írásváltozatot is, ezek az emlékek: Dubnici Kr. 60. c. ed. MFL. III, 42: *Sarolth*, de ugyanitt a 32. c. ed. MFL. III, 30: *Zarolth* | Cod. Vat, MFL. III, 42: *Saroch*, de uo. MFL. III, 30: *Zarolch* | Budai Kr. ed. PODHRADSKÝ 61. c.: *Sarolth*, de uo. 41. c. *Zarolth*. Ez írásváltozatoknál figyelembe kell vennünk, hogy ez emlékek más s-en kezdődő neveket is írnak S mellett kivételesen Z-vel is. Így pl. Zách Felicián *Sebe* leányának (vö. Bécsi Kép. Kr. CII. c. ed. MFL. II, 241 filia Feliciani maior *Sebe*) nevét a DubniciKr. *Zebanak* írja (vö. MFL. III, 122), holott kétségtelen, hogy e név s hangon kezdődött (vö. más *Sebe* adatokat JARUBOVICH: MNy. XI, 425). *Sajó* folyónevünket is a sok-sok adat mellett egyszer *Zayo* alakban is találjuk írva (l. CSÁNKI V, 397). A XIV. sz. végéről való Beszt. Szój.-ben is néhány esetben ilyeneket találunk: *zahtho* = sajtó, *zoliom* = sólyom, *zasca* = sáska, *zeregel* = seregély, pedig e szavakban s hang van és s hang volt.

Kétségtelen dolog ez a *Sarolt* név esetében is. Itt is addig, míg a név az élő nyelvben s a hagyományban megvolt, mindenkor s kezdetű volt. Ez állandó magy. s pedig csak s-en kezdődő török névből származhatik, ilyen pedig csakis a bolgárban volt.

S ezzel megfeleltünk arra a kérdésre is, milyen török nyelvből való a magy. *Saroltu* > *Sarolt*. Meggyőződésünk szerint a név egy bolgár-török **Sar-aldy* átvétele s a név értelme: 'fehér vadállat': mustéla-fajta.

rodalom. ¹ ANONYM. 27. §. — ² JARUBOVICH; MNy. XIV, 78. — Mondattani magyarázatukat másképp l. SIMONYI: A jelzők mondattana 31. — ³ E név évtelmezésében nagy segítségemre voltak GOMBOCZ ZOLTÁN és NÉMETH GYULA barátaim; fogadják érte ehelyütt is köszönetemet. — ⁴ TAGÁNYI KÁROLY. A hazai élő jogszokások gyűjtéséről 27. — PAIZS DEZSŐ: MNy. XVIII. 177. — ⁵ Hogy Σάρκελ annyi lehetne, mint magy. Szárhely, ahogy PAULER MHK 453, A magy, nemz. tört. Szent Istvánig 14, 132, 136 gondolja, egyike azon sok nagy tévedésnek, melyeket ez érdemes nagy tudósunk nyelvészkedésével elkövetett. — ⁶ GOMBOCZ, Bulg.-türk. Lehnw. 200. — ⁷ Letopis po Lavr. spisku 1897. évi kiadás a 965. évszámnál és HODINKA ANTAL, Az orosz évkönyvek magyar vonatkozásai. Bpest 1896. 49, 50 l. — Másképp az arab el Baidaról, orosz Belavezaról MARQUART, Streifzüge 1–4. l. — ⁸ SREZNEVSKIJ, Materialy dlja slovarja drevne ruskago jazyka I, 483. — PAULER MHK. 131 csak „talán”-nal kapcsolja, de ez tévedés. — ⁹ Vö. a 6. jegyzetet. — ¹⁰ MELICH, Szláv jövevényszavaink I, 1:27 s köv. lapok. — ZOLNAI, Nyelvelmékeink a könyvnyomtatás koráig 10–23.

Dr. Melich János.

PAULER ÁKOS LOGIKÁJA ÉS JELENTŐSÉGE A MAGYAR FILOZÓFIÁBAN.

(Befejező közlemény.)

II.

A logika két főrésze oszlik. I. rész: *Tiszta logika*, II. rész: *Alkalmazott logika*, mely ismét magában foglalja a) a *gondolkodástant*, b) a *tudománytant* és az c) *ismeretkritikát*. Az utolsó rész rövid vázaltszerű, a többiek azonban teljesekek. Csak természetes, hogy még egy kimerítő ismertetés is csak ízelítőt adhat e tömör és egész felépítésében súlyos tartalmú műről, melyet tulajdonképpen nem is lehet kivonatolni, mert minden része szervesen illeszkedik az egészhez. A következőkben tehát csak egy néhány főbb és jellegzetesebb problémát mutatunk be. A komoly érdeklődőnek azonban csakis az eredeti mű gondos áttanulmányozása fogja meghozni a fáradságra mindenesetre érdemes megértést és áttekintést.

A bevezetés röviden és pontosan, kellő megokolással a következő definíciót adja: A logika az igazság formális, egyetemes határozmányairól szóló tudomány, melynek az igazság strukturáját és fennállásának módját kell vizsgálnia. Mint ilyen, minden tudománynak egyaránt alapja, nem szaktudomány, hanem philosophiai disciplina, mert minden lehető tárgy egyik előfeltevését, az igazság természetét mutatja. (6. l.) És most vigyáznunk kell. A bevezetés után következik a *Tiszta logika*. Hogy ezt a tanrészletét világosan megérthessük s mérhetetlen fontosságát és alapvető jelentőségét átérthessük, ki kell ragadnunk magunkat lélektanilag a logikának eddigi hagyományos, megalapozott avagy „normatív” jellegű elgondolásától. Egy szinttel mélyebbre kell lemennünk, oda, ahol az épület fundamentjának a fundamentuma, a theoria theóriája van: A formák ridegek, de erősek, szilárdak és áttekinthetők. Nincs benne semmi

misztika, az emberi gondolkozás meg nem zavarhatja, mert magát zavarja meg általa. Nincs e tanban semmi elragadó, de benne van az igazság ereje.

Az első probléma: az igazság fennállása, vagy hyparchológiája. Az igazság sajátos fennállási módját érvényességnek nevezzük s meg szoktuk különböztetni — különösen Bolzano és Lotze tanítása óta — a szűkebb értelemben vett létezéstől. (7. l.) Ez első rész célja tehát az, hogy az érvény és a lét különbségeit, rokonvonásait és egymáshoz való viszonyát bemutassa. A modern platonizmusnak kétségtelenül a legnagyobb és legnehezebb kérdése a lét és érvény dualismusának kimutatása.

A probléma nem is olyan új. Már Platonnál és Aristotelésznél megtalálhatjuk első nyomait.¹ Végig kíséri csaknem az egész emberi gondolkozást, de nem öntudatos formában, hanem inkább, mint sejtés. Öntudatosabb formában Bolzononál jelentkezik s aztán a modern logizmusban Husserlnél, a korán elhunyt Lask Emilnél, de seholsem tisztán és keveretlenül, hanem mindig metafizikai és ontológiai szempontokkal keveredve.

Bátran elmondhatjuk, hogy Paulernek sikerült e kérdést tisztán meglátnia, pontosan megfogalmaznia s e tekintetben éleslátásával vezet a modern platonizmusban. Az ő vizsgálódásai sem kimerítőek. A lét és érvény probléma szálai az ő megállapításai után sem nélkülözhetik e kérdés alapos hyparchológiai vizsgálatát. Különösen az érvényességnek a fennállás más formáival, a modálítás kategóriáival, továbbá az objektív elgondolással vagy általában a gondolás lehetőségével való viszonya még sok munkát követel, mindamellet, hogy a szerző helyenkint pl. az 85. §-ban, ahol a tétel érvényességi fokait fejtegeti, a részletek területén is, a maga világos és az ellenvetéseket tisztán látó fölfogásával élesen világít be a probléma lényegébe. Itt csak rámutatni kívántunk a még megfejtendő, általunk is csak sejtett kérdéseknek apróbb részleteire s e tekintetben utalunk Br. Bauchnak (*Wahrheit, Wert, Wirklichkeit*) és N. Hartmannak (*Metaphysik der Erkenntnis*) nemrégien megjelent műveire.

Tagadhatatlan azonban, hogy mindaz, amit Paulernél erre vonatkozólag találhatunk, megbecsülhetetlen anyag a jövő ku-

¹ V. ö. e sorok írójának : A logikai érték problémájáról írott tanulmányát.

tatás számára is. Az érvényesség időtlen permanenciát jelent, ez pedig — örökkévalóság. Maga a permanencia azonban a létnek is jellemző vonása s így ez a mozzanat egymaga még nem elégséges, hogy a létezést és az érvényességet elválaszt-hassuk. A létezés annyi, mint hatás kifejtés, az érvényesség azonban nem fejt ki hatást s így nem tényezője a világfolya-matnak, azaz nem substantia, hanem vonatkozik a substanciára.

Pauler itt találja meg a kettő közötti alapvető különbséget. Az érvényesség is lehet a létező világ változásának forrása, amennyiben pl. emberi vágyak és törekvések tárgya lehet; az igazság tehát mint eszmény lelkesíthet, okozhat változásokat — anélkül azonban, hogy maga tevékenységet fejtene ki. (8. l.)

A létező és érvény között vannak még más rokonvoná-sok és összefüggések; egyrészt, ugyanis az igazság párhuzamos a létező dolgokkal, másrészt azok ideálját képezi. (17. l.) Ez a felfogás szerzőt a platoni „eszmény“ fogalmának követ-kező megértésére vezeti: az, ami mint örökkévaló mozzanat tükröződik vissza a valóságban, az egy tökéletesebb tartal-mat tár elénk, mint aminőt a konkrét valóságban találunk, melyet a valóság iparkodik utolérni és megvalósítani, de amelyet tel-jesen sohasem adhat vissza. *Az igazságok világa tehát a lé-tező világhoz viszonyítva annak eszményét adja vissza.* (19. l.)

A tiszta logika második fejezete az *igazság szerkezetéről* szól. E fejezet ismét négy részre oszlik és pedig a) a logikai alapelvekről, b) a logizmáról, c) a tételről és d) a syllogizmus-ról szóló részekre. Csak megközelítőleg sem kísérhetjük meg, hogy számot adjunk e fejezetek gazdag tartalmáról, melyben a philosophia csaknem minden alapvető kérdése érintve van, a tárgyalás menetével összefüggő vonatkozásaiban.

A *három logikai alapelv*, (az azonosság, összefüggés és osztályozás elve), melyekre Pauler felépíti a tiszta logika épü-letét, valamint az elvek korollariumainak a logikai elmélkedés legnagyobb mestereire emlékeztető finom megkülömböztetése, meggyőző erővel hatnak az olvasóra. Ez elvek különállása, összefüggési viszonya minden metaphysikai háttértől mentes, igazán szűz tisztaságában való megfogalmazása — legalább én bennem — semmi kétséget nem hagy s ezt a magam ré-széről a modern logikai kutatás egyik legprecízebb, lehiggadt, kikristályosodott eredményének tekintem. De annak tekintem különösen ez elveknek a logismával, a tétellel, a syllogizmus

három alapformájával, vagy az alkalmazott logika nyelvén és szintjén beszélve, a fogalommal, az ítélettel és a következtetés fajaival való összefüggésbe hozatalát. Ha lehetséges e kérdésekben végre valahára rendet teremteni, úgy Paulernek ez fényesen sikerült. De sikerült neki a philosophia sok más problémájára új világot vetni, mint ezt pl. az univerzaliákra vonatkozó megjegyzése mutatja (52. l.) és hogy csak egyet-egyet emeljünk ki a sok közül, felemlítjük pl. a mű 80. §-át, mely az existenciális tétel tárgyalása kapcsán Kantnak az ontologiai Isten bizonyítékra alkalmazott kritikáját veszi újabb kritika alá s érthetően mutatja ki ennek hibáit.

A *logizma* az az érvényességi mozzanat, melyben valamely jelentett dolognak önmagával való azonossága nyilvánul meg. Vagyis a logizma azt jelenti, hogy a dolog micsoda önmagában (47. l.) A logizma a pszichologiai, ismeretelméleti és metafizikai szempontoktól egyaránt megtisztított igazság elem: a gondolkozás által létesített fogalom ősalapja. A logizmak viszonya a tétel, mely körülbelül olyan viszonyban áll az ítélethez, mint a logizma a fogalomhoz. Csak az igaz tétel valódi tétel. Az igazság formájának harmadik faja a syllogizmus, mely a tételek osztályozottsága abból a szempontból, hogy alkotórészeik: a logizmak osztályozottsága kiderüljön. A tiszta logika mindhárom fejezetében a három logikai alapelv képviseli minden logikai struktúra végső gyökerét. Hogy szerzőt ez milyen újabb megismerésekre vezet (pl. az analitikus synthetikus mellett az autothetikus tételfajnak megkülönböztetésében), azt érdemileg itt nem tárgyalhatjuk. Minden egyes fejezetet az illető probléma fejlődésére vetett történelmi visszapillantás követ, melyek alapján szerzőnek az egyes kérdések megoldásánál követett álláspontja s megfjtéseinek helyessége a történelmi háttér következtében még jobban kidomborodnak.

A *mű második része: a gondolkozástan*, a tiszta logikai eredményeinek alkalmazását mutatja meg az emberi gondolkozásban. E célból először a „gondolkozás” jelentését veszi tüzetes analízis alá, majd a „megismerést”, melyen általában tudatunknak logikailag értékes, azaz igaz tartalommal való gyarapodását érti. (131.) A logikai törvények és az apperectiv gondolkozás összefüggésének kimutatása után, szerző megállapítja, hogy a világos, szabatos gondolkozás gondolkozásunk legbensőbb valójának kiélése. (133.) A hagyományos logikának,

a „gondolkozástannak“ összes fogalmai sorra kerülnek ezután s a fogalom, ítélet, következtetés, a definíció, az osztályozás, a bizonyítás tanai újabb szempontokkal gazdagodva jelennek meg előttünk. Értékes és precíz definíciókat kapunk itt a „tény“-ről, (143.) a fogalomalkotásról, mint lényegismeretről (141.) az érvényességtudatról (149.) az intuícioról. (150.) A megismerés és a tudás viszonyának a 151. oldalon található fejtegetése meglepő finomságokat tartalmaz.

Ellenben nem érthetünk egészen egyet a 152. és 153. lapok fejtegetéseivel valamint a 191. oldalon található résszel sem. A kettőt egy kalap alá fogjuk össze, minthogy sok tekintetben összetartoznak. A 152. lapon szerző a bizonyosságról szólva megállapítja, hogy bizonyosak lehetünk valamiről *hit* formájában is, midőn nem az értelmi belátás, de a bizalom képezi kételymentes meggyőződésünk alapját. E hit nélkül nincs élet. Ez „automatikus bizalom“ kiesése, minden cselekvést lehetlenné tenne. Szerző tovább ezt az automatikus hitet a Gondviselésbe vetett hittel, majd Istenben való hittel azonosítja s megállapítja, hogy a hit, még pedig a vallásos hit az élet legmélyéből fakad. Tovább megállapítja, hogy a vallásos hit a tudástól mindig elválaszthatatlan, majd pedig arra az eredményre jut, hogy tudás nincs hit nélkül, de a hit megállhat tudás nélkül. Az okoskodás kiindulása helyes, de következtetései nem. Szerzőt nyilván a hit fogalmának kettős értelme e ponton téves útra vezette, mely sok tekintetben nagyon emlékeztet Jacobi Fr. H. hasonló természetű tévedésére. A fejtegetések elején használt hit, „a bizonyosság hite“ világért sem azonos a „vallásos“ hittel. Az a hit, mely a megismerés terén vezet, nem azonos a vallásos hittel, mely épen ott vezet, ahol az előbbi már felmondja a szolgálatot. Két teljesen különböző dologról van itt szó, melyet semmiképen sem szabad összezavarni. Egészen más síkban mozog az egyik, mint a másik. S azért nem helyes a végső konklúzió sem (t. i. hogy tudás nincs hit nélkül, de a hit megállhat tudás nélkül), ha t. i. a szerző itt a hit alatt ismét a vallásos hitet érti. Mert egészen világos, hogy tudás igenis lehetséges vallásos hit nélkül, de vallásos hit is tudás nélkül. Mindez természetesen nem érinti azt az igen helyes megállapítást, hogy a vallásos hit az élet legmélyéből fakad, csakhogy nem azon az alapon, ahogy Pauler gondolja. — De nem érthetünk egyet amaz állítással sem, hogy

bízni a jövőben mindig annyit tesz, mint hit alapján meggyőződve lenni arról, hogy a jövő úgy fog alakulni, mint azt óhajaink meghatározzák. (152.) Dehogy is! Bízni a jövőben, ha ezt a bizalmat a vallásos hitből származó bizalom gyanánt fogjuk fel, annyit tesz, mint meggyőződve lenni arról, hogy bármiként alakul is a jövő, s ha épen a mi óhajításaink ellenére is alakul, mi hisszük, hogy az isteni gondviselés kezében vagyunk, mely a látszólagos rosszat is javulásra fordíthatja.

De nem érthetünk egyet Paulernek a 191. oldalon található, a csodáról szóló fejtegetésével sem. Nem, mintha az empirikus tudomány gögös piedesztálján ülnénk, melyet a XVIII. század naiv racionalizmusa emelt trónra (?), hanem azért, mert abból, hogy örök és változatlan természeti törvények nincsenek s mert bizonyos dolgokat nem tudunk eddigi ismereteink alapján megmagyarázni s mert esetleg valaki a gravitacio törvényét érvénytelennek fogja kimutatni s a természetről való egész tudásunkat fel fogja forgatni, a világért sincs jogunk bármily alapon is bizonyos „extra“ csodákat a tünemények magyarázó elvéül akár a multa, akár a jövőre nézve oda állítani.

Nagyon helyes szerző e megállapítása: nem tudjuk végérvényesen eldönteni, vajjon nem csoda-e mindaz, ami körülöttünk történik, azaz nem oly természetű-e valamely változás, mely csak a legfelsőbb lény szüntelen közreműködése folytán jöhet létre? Valóban, tekinthetünk mindent csodának: az életet, a gondolkozást, a szív verését, a tudományt, a szerelmet s felismerhetjük mindezekben, ép úgy, mint a természet életében is, Isten munkáját, ha van elég erőnk és lendületünk a vallásos érzés magaslatára felemelkedni. Ebből azonban nem következik, hogy „a vallási hitnek joga van valamely eseményt csodának minősíteni.“ Hiszen akkor a szellemi és erkölcsi élet a különböző hitű csodarabbik zsonglőrösködéseinek volna kitéve és esnék áldozatul. Itt ismét a „csoda“ kétértelműségével van dolgunk. Ha a mi vallásos kedélyünk az egész világban csodát lát s e mögött az isteni tevékenységet gondolja el, akkor a világnak egy vallásos természetű, filozofikus jellemű aspektusáról van szó, mely megállhatja a maga helyét ép úgy, mint bármely világmagyarázat, ha tételeit és fölfogását logikusan ki tudja fejteni. Ide tartozik az az eset is, ha pl. egy megrögzött bűnös vagy gonosztevő a jó útra tér. Az ilyen belső lelki csodákra, melyek gyakran épen a vallásos hit befolyása követ-

keztében jöhetnek létre, van elég példa. Lehet tehát ezt is csodának nevezni, csodának, amelyet a hit teremtett. A külső világ valamely, a törvényszerűségtől látszólag eltérő eseményét azonban csodának „átminősíteni“, ehhez senkinek semmi joga sincs és erre nincs is szükség. — Mindezeket nehezen tudjuk összeegyeztetni az egész mű szellemével vagy különösebben a 165. § fejtegetéseivel is.

És végül mi úgy tudjuk, lehet, hogy tévedünk, hogy a XVIII. század racionálizmusa épen tagadta minden téren az empirizmus jogosultságát, amelyet Locke röpitett volt világgá s inkább túl sokat tudni akaró, tehát fölényesen tudákos, mint naiv volt.¹

A mű következő része a *tudománytar*, melynek ismét két alfejezete van: a) tudományos rendszertan, b) tudományos módszertan. Az első részben a tudomány fogalmáról és a tudományok felosztásáról nyerünk teljesen megindokolt és az alapvető kiindulásokból természetszerűen folyó képet. Az azonoság elvén épülnek fel a valóságtudományok, melyek végső előföltevése az értékes világ. Értékes a világ azért, mert az igazságok örök rendszerét tükrözi vissza. Rendkívül elmemozdítók a 188. § fejtegetései a „világ“-ról, valamint a 190. §, mely a matematika részéről és előföltevéseiről szól. A lélektan a valóságtudományok között foglal helyet s így kiesik a filozófia köréből, mely „az abszolút kategóriák elmélete.“ A filozófiai disciplinák (logika, ethika, esztétika, metafizika, ideologia) a dolgok osztályaival foglalkoznak abból a szempontból, hogy ez osztályokat, mint legegységesebb végső előföltevéseket vizsgáljuk (173. l.). A filozófia legáltalánosabb előföltevése, mely egyúttal minden tudománynak is presuppozíciója: az igazság fogalma, mely egyúttal a mindenség egységének is alapja. (185. l.)

A tudományos módszertan a valóságtudománynak, a matematikának és a filozófiának megfelelő három módszert: az inductiót, deductiót és a reductiót tárgyalja. Csakis ez a három egyenrangú methodus lehetséges, mert az igazságot csakis három úton közelíthetjük meg: analysis, synthesis és autothesis által. (186. l.) E módszerek újszerű meghatározásai (pl. az inductióé 187. l.) fajai, létjogosultsága sok eleddig ismeretlen szemponttal gyarapítja ismereteinket. Ugyanez mondható

¹ E kérdésekben legyen szabad utalnunk *Jakobiról* írott tanulmányunkra, valamint: *Hit és tudás* c. értekezésünkre.

a hypothesisnek s különösen a fictionának eddig kellőképen nem méltányolt módszertani fontosságáról szóló fejtegetésekről is. (214. l.) Ki kell emelnünk továbbá az inductio és reductio éles megkülönböztetésére vonatkozó paragrafusokat (208—213. §§), melyek a reductio módszerének különállását és nagy jelentőségét teszik nyilvánvalóvá (v. ö. különösen 207. l.). Minden egyes módszer elméletének fejlődéstörténetét is megtalálhatjuk főbb pontjaiban.

A mű utolsó fejezete, az „*Ismeretkritika*“ vázlat, mint a szerző maga is megjegyzi. A rövid terjedelmű fejtegetésekből is ki kell emelnünk azonban egy pár alapvető természetű megállapítást. Az ismeretkritika a megismerés objektív feltételeiről szóló tudomány. Problemái a következők: mi teszi a tárgyakat általában megismerhetőkké, mik a megismerés módjai és végül a megismerés határai. Az első kérdésre adott felelet eredménye ez: minthogy a logikai alapelvek a megismerő emberi alany és minden lehető tárgy közös törvényszerűségei s így a két mozzanatot egybefűzik — ez alapon lehetnek a tárgyak megismerhetők.¹ A megismerés módjainál a megismerés a priori és a posteriori módjai mellé fölvesz egy harmadikat, az ú. n. ab interiori megismerést (217. l.), mely rokonságot mutat a XVII. század „*lumen naturale*“-jával. A gondolat mindenesetre értékes és indokolt, de annyira új és szokatlan, hogy bővebb kifejtése s különösen az a priori megismeréstől való pontosabb elhatárolása feltétlenül szükséges lett volna. A logikai relativizmus önellenmondásait tárgyaló fejezet a Ding an sich fogalmában rejlő logikai öntudatlanságra nézve tartalmaz értékes megjegyzést, míg e rész s egyúttal az egész mű utolsó fejezete szerzőinek Aristoteleshez, Leibnitzhoz és Kanthoz való viszonyát fejti ki.

S ezzel be is fejezhetnők ismertetésünket. Tekintettel azonban a magyar filozofia speciális helyzetére, szűk körre szorított s ennél fogva meglehetősen izolált voltára, nem látjuk fölöslegesnek egy pár megjegyzést fűzni az előbbiekhöz a nagy gondolkozók és gondolatrendszerek olvasóközönségükre való esetleges hatásának megvilágítása szempontjából. Valamely filozofiai rendszer két irányban tehet hatást és pedig vagy elméleti (theoretikus) vagy gyakorlati (praktikus vagy mondjuk

¹ Legyen szabad e helyen utalnunk: A logikai érték problemája c. művünk megfelelő fejezeteire, hol mi is ehhez hasonló eredményre jutottunk el.

ethikai) téren. Az elméleti téren való hatás ismét kétféleképpen nyilvánulhat meg. Lehet olyan, amikor valaki egy gondolat rendszert nemcsak megért, hanem a magából szinte újjáteremt s rendszeresen, a tudomány szempontjainak szemmeltartásával tovább is fejleszti. Egy filozofiai rendszernek ez az igazán egészséges, helyes, termékenyítő s a tudomány haladását is munkáló hatása. Az ilyen szervesen megindult továbbfejlődésben az eredeti forrásnak ihletését ismerjük fel finom, alig észrevehető nyomaiban. Az elméleti hatás másik formája az, midőn egy rendszer alap gondolatai dogmákká válnak s folytonos egyhangúsággal kis hozzátoldással és kevés változtatással tovább ismétlődnek a tudományos fejlődés minden nyoma nélkül. Ezt a dogmai hatást természetesen a filozofiai szellem lassú elsatnyulása jellemzi.

Egy rendszer gyakorlati hatása ismét két módon nyilvánulhat meg. Lehet tisztán ethikai természetű, mely követőinek egy egészséges új, magasabb életfelfogásra való törekvésében nyilvánulhat meg. Ez esetben, mely paedagogiai szempontból sem kicsinyelhető, bizonyos eszmék eleven erőkké válnak azokban, akik azt elfogadják, s világnézetük kialakulására elhatározó befolyással vannak. Gyakorlati hatásnak tekinthetjük másodsor az is, ha egy rendszer bizonyos alap gondolatai sikerrel és lehető önállósággal alkalmaztatnak a tudományos kutatás olyan területein, amelyekre a rendszer alkotójának figyelme nem terjedt ki, vagy ha ki is terjedt, csak mint megoldandó föladatokat jelölte ki e speciális problémákat.

Mindezekon kívül minden nagyobb gondolatrendszer árnyékában kifejlődhetik az epigonság szelleme, mely a rendszer tetszetős jelszavainak fölcicomázott, dicsőített és dicsekvő ismételtetéséből és reklamszerű világgá kürtöléséből áll.

Ha már most — a fenti szempontok szerint, — megtekintjük az eddig létesült két nagy magyar filozofiai rendszer eddigi vagy ezután lehető hatását, akkor a következő eredményre jutunk. *Böhm Károly* rendszerének hatása eleddig elsősorban a gyakorlati vagy ethikai téren mutatkozik és pedig mind a gyakorlati világnézet szellemi magaslatok felé törekvő kiépítésében, mind pedig bizonyos disciplinákra való kiterjesztett alkalmazásában. Az elméleti téren való hatás azonban a dogmai hatáson túl nem terjedt s a rendszeres tudományos továbbfejlődésnek nyomai még fel nem ismerhetők. Ez a körülmény

egyrészt könnyen megmagyarázható a rendszer természetéből, másfelől azonban jellemző a magyar filozofálásnak a tisztán elméleti tértől való húzódozására. Megmagyarázható azért, mert Böhm rendszerének természete, mely a szubjektív idealizmus talajában gyökerezik, de különösen az értékelmélet életformáló erejű fogalmai (a szellemiség, az intelligencia, a szép jó, igaz stb.) szinte praedestinálják e rendszert arra, hogy elsősorban gyakorlati hatású legyen. Viszont rendszerének befejezetlen volta, az ellenmondások, a nyílt kérdések egész sora megkövetelik, szinte kihívják a rendszernek tisztán elméleti alapon álló, rendszeres nagyszabású továbbépítését. Ugy látszik azonban, hogy legalább is a filozofiai gondolkozás terén s talán a mi szomorú viszonyaink között, előbb jelentkezik és előbb jelentkezett a rendszer gyakorlati hatása, melynek nemzetnevelői és nemzetethikai szempontból kell jelentőséget tulajdonítanunk.

Ami Pauler rendszerének hatását illeti, arról, noha itt-ott érezhető máris, időelőttinek tartjuk beszélni; hiszen ki tudja, milyen állomásokon fog még áthaladni. Egy azonban a rendszer természetéből szinte előre megjósolható. Egy olyan rendszerben, mint a Böhmé, a gondolkozó személyes életfölfogásának és sok aktuális kérdésre vonatkozó egyéni vélekedésének a kinyilatkoztatására sokkal több mód és alkalom nyílik, mint a Paulerében. Talán ebből is megérthető egyrészt az előbbinek gyakorlati téren már eddig is megtett hatása. A Pauler eddigi gondolatrendszerének hatása elsősorban theoretikus lesz, az kell, hogy legyen. Kevés az olyan részlete, mely gyakorlati szempontból akár egyes disciplinák tárgykörére való alkalmazás tekintetében is szembeötlő volna. A feladatok, amelyeket az ő rendszere kijelöl, mind olyan súlyos természetűek (pl. a logika 64. oldalán: az igazságrendszer formai tulajdonságainak kifejtésére mutat rá, mint a tiszta logika egyik legfőbb feladatára; mely program „még úgyszólván szűz területet jelöl meg“ stb.) s az elvonásnak és elmélyedésnek olyan fokát teszik szükségessé, melyet a gyakorlati szempontok nem bírnak meg. Epigont keveset fog termelni, de termelhet sok dogmatikust azokban, akik e szabatos rendszer keretein belül nem fogják meglátni, kellő erő híjján, a problémák mélységét és gazdagságát. De nem folytatjuk tovább, nehogy a jóslások ingoványos talajára lépjünk.

A magyar filozófia 1883—1925-ig, tehát 42 év alatt gyönyörű pályát futott meg. Egy század gondolatmunkáját gyűjtötte magába és dolgozta fel összetömörítve. Az újabb magyar filozófiai gondolkozás ma immár sokkal nagyobb multat képvisel, mint ez a 42 esztendő. Meg van alapozva, meg van izmosodva s ha a folytatás méltó lesz a multhoz, nagy jövő vár reá.

S ezzel be is fejezzük mondani valónkat. Méltóbb szavakkal nem zárhatjuk be kissé hosszúra nyúlt ismertetésünket, mint az irodalomtörténetből ismeretes szavakkal: *le a kalappal uraim!*

Dr. Varga Béla.

KOLOZSVÁR KÖRNYÉKÉNEK PLEISTOCEN KÉPZŐDMÉNYEI.

Kolozsvár környékének pleistocen képződményeiről és a bennük előforduló ősemlős maradványokról Hauer és Pávay tesznek először említést. Utánuk Koch volt az, aki hangya szorgalommal gyűjtötte és ismertette a kavicsrétegben található ősemlősöket. Pávaynak a löszre vonatkozó közleménye és Lőrentheynek egy pleistocen lignitlep leírása óta dr. Szentpétery Zsigmond: „Adatok Kolozsvár ősemlőseinek ismeretéhez” című értekezésében találjuk a legtöbb adatot a képződmények anyagára és faunájára vonatkozólag. Ezen értekezésben az eddigi irodalomra vonatkozó adatokat is megtaláljuk.

Feladatom az eddig elszórtan közölt adatokat saját megfigyeléseimmel kiegészíteni és a Szamos folyó fejlődéstörténetét megrajzolni.

Az Erdélyi-medence északi része az alsó miocen végén fokozatosan kiemelkedni kezdett úgy, hogy a felső miocen felső szintjében a pannonban már csak a Marostól délre volt egy nagy tó. Ez a kiemelkedés még tovább tartott és a levanteiben már a Barcaság—Erdővidék területén keletkeznek lerakódások.

Az északi rész kiemelkedésével kapcsolatban, vele nagyjában párhuzamosan a medencében sok törés keletkezett. Csak így magyarázhatjuk meg a Nagy-Szamosnak, a Kis-Szamosnak, a Maros, Küküllők és az Olt Kárpátok északi oldalán futó szakaszának megegyező ÉNy—DK-i folyását.

A pannonnal kezdődőleg tehát Kolozsvár környéke szárazra került és így a pannon és pliocen határán az ős-Szamos kialakulása megkezdődhetett.

A pliocén terrasz maradványai: Gyalu DNy-i oldalán a 637 m. magas Várhegy 210 m. relatív magassággal, Hidegszamos K-i oldalán levő 588 m. magas terrasz 190 m. relatív magassággal, a Gsigadomb 617 m. magas lapos, nagy kavicsos teteje Szászfenestől É-ra 230 m. relatív magassággal és Szászfenestől DK-re a Gorbó 571 m. magas teteje 210 m. relatív magassággal. Keletre Kolozsvár környékén csak a Fina tele

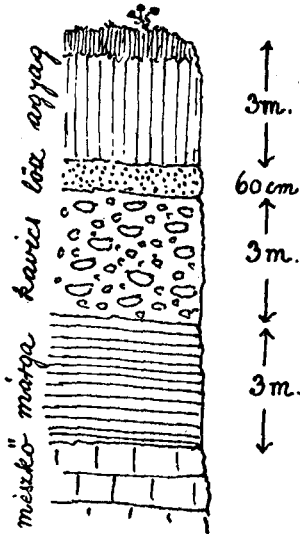
Satului 515 m. magas teteje őrzi 200 magasan a Szamos színe felett e terraszmegmaradványát. Tovább K-re különösen a déli oldalon a fiatalabb csúszások a terraszokat fönkre tették.

Erre a szintre a mai Szamos kavicsánál nagyobb, emberfej-nagyságú kavicsok jellemzők és a hajdani nagy kanyargásai által kiszélesített 5 km.-t is elérő széles völgye.

A pliocén és pleistocén kor határán az erózió bázis lezökkenése folytán körülbelül 130—140 m.-el mélyebbre vágódott a folyó és a mai szint felett 80—90 méter magasságban ismét középső szakasz jellegűvé vált. Szélesbítette völgyét és egy terraszt alkotott, mely a Gyalu—Kolozsvár közti országúttól É-ra a Báthori hegy és a Kismartonos alatt a 494-es pontig követhető.

Ez a szint szikla terraszképpen maradt fenn, kevés laposra koptatott durvamészakő kavics jelzi a durvamészakő szikla-terraszán. Tovább K-re ez a terraszmegmaradvány az említett ok miatt csak a Szamos apahidai kanyarulatánál maradt fenn, Pusztaszentmiklóstól ÉK-re a 398-as és 390-es tetők közt és Apahidától ÉK-re a Pádurița 382 m. magas tetején. A mélyebbre vágódott Szamos következő terrasza a fellegvári.

Szászlóna Ny-i végén a 454 m.-es, Kolozsmonostor Ny-i végén a D. Gol 408 m.-es, a Fellegvár 400 m.-es tetején, a Házsongárd lapos tetején és a Békás szőlő tetején található lerakódásai a Szamos mai színe felett 60 m. magasan.

A D. Gol-on a terraszmetszetét a rajz tünteti fel. A kissé homokos, meszes tömör löszhen itt *Vallonia pulchella* Müll., *Succinea oblonga* Drap., *Carychium minimum* Müll., és egy nagyobb *Helix* sp. töredékét gyűjtöttem.

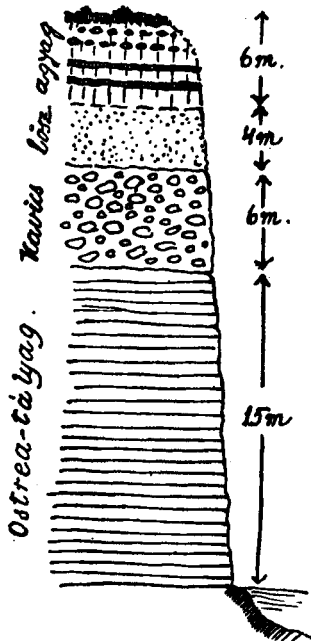
A Szamos és Nádas egyesülésének szögletében mindkét folyó völgyében kimutatott dr. Szentpétery Zsigmond a fellegvári terraszmegmaradvány alatt körülbelül 20 m.-el egy terraszt. Ez 362—373 m. abszolút magasságban van az Erzsébet-út tetején, az Állattani Intézet és régi Botanikus kert területén, a Gyógyszertani Intézet környékén,

továbbá a felső Kövespadon. Ez a terrasza a Szamos mai színe felett 30—40 m. magasságban van. Ennek kavicsát megtaláltam Szamosfalvától D-re a Csonthegyen is.

Ez alatt következik a Szamos legjobban megmaradt városi terrasza.

Gyaluról Ny-ra a Kápolnás nevű részen jelenik meg először s innen követhető megszakítás nélkül a Szamos bal partján egészen a Bongárd patakig.

Ezen a részen a Szászfenes feletti nagy kanyarulat É-i részén a meredek mart átmetszetét a következő szelvény tünteti fel. A homokos tömör löszben itt *Striatella striata* Müll. és *Pupilla muscorum* L. példányait gyűjtöttem. A lösz feletti agyagos rétegek vastagságát — amint a benne sok helyen vastag rétegben előforduló kevésbé legömbölyített durvamész kavics igazolja — a felette lankás lejtő végén emelkedő Csigadombról leszállított anyagnak köszönheti.

A terrasza az Akadémia monostori külső telepén, a Kápolna síkján Monostoron folytatódik tovább. Rajta van Kolozsvár központi része is. (A Főtér abs. magassága 345 m.) Honvéd-utca végén 348 m. magasságban van a 15 m. vastagságban feltárt kavics tetején levő *Arctomys krotovinák*at tartalmazó lösz és a humusz réteges terrasza teteje.

A szamosfalvi kavicsbányában ugyanez a szelvény. Itt figyeltem meg egy az alján ásott kavicsgödörben, hogy a kavics szürke mezőségi márgára települ. A Kis-gyakorlótér kavicssterasza ugyanezen szintben 350 m. magasságban van. Itt találtam a kavics réteg felső részén egy dreikantert.

Tovább a csúszások miatt csak Pusztászentmiklósnál mutatható ki a terrasza.

Kolozsvár területén a Hosszú-utcában és a Honvéd-utca végi kavicsstelepen 354 m., a Baross-téri kavicsban 333 m.-es magasságig hatoltak le a kavicsba. A Szamos vízszíne magassága ma a város alsó részén 333 m. magasságban folyik.

Tehát a Szamos a városi terrasz keletkezésekor egészen a mai szintjéig vágódott be és azután kezdte meg lerakó működését.

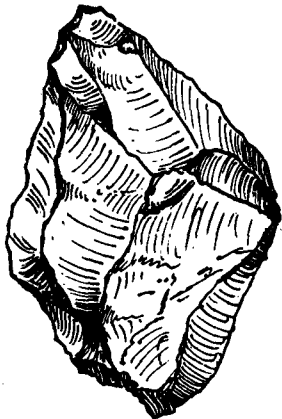
Koch a kolozsmonostori Pap-patakának a martjában agyagos löszből mutatott ki lösz csigákat.

A városi terrasz kavicsában Lörenthey 1895-ben a Fellegvár É-i részén 5'5 m.-es kavics alól édesvizi mészkövet és lignitet, Szádeczky pedig 1905-ben az Erzsébet-út K-i oldalán gyűjtött édesvizi mészkövet kövületekkel.

Az ó-alluvialis terrasz 5 m. magasságban van. Rajta van a sporttelep és a sétatér.

A Szamosba ömlő Nádas völgyében is megtalálhatjuk e terraszok maradványait. Csak a fontosabbakról emlékszem meg.

A Nádasnak a Szamosba ömlésénél van a Kerekdomb. Teteje 390 m. magasságban, a Nádas szintje felett körülbelül 55 m. magasságban van. Kolozsvár környékén itt van a legvastagabb 25 m.-es kavicstelep. Vastagsága nem lep meg, ha meggondoljuk, hogy általában a folyók egymásba ömlésénél szoktak lenni a legvastagabb kavicslerakódások. Ha tekintetbe vesszük a magassági adatokat is, arra az eredményre kell jussunk, hogy e vastag kavicsrétegben a fellegvári szint és az alatta levő 40 m.-es terrasz kavicsa együtt fordul elő. A Kerekdomb 390 m.-es magassága összevág a Fellegvár 400 m.-es magasságával s a fellegvári kavicsréteghez tehát itt még az Erzsébet-út tetején feltárt kavicsréteg is hozzájárul.

A középső 40 m.-es terrasznak megfelelő szintet legszebben András háza környékén találtam kifejlődve, ahol a patak szintje felett körülbelül 30 m. magasan a terrasz tetején aurignaci kőeszközöket találtam. Ezek közül a legjellegzetesebb darabot természetes nagyságban a rajz tünteti fel. Anyaga elkovásodott breccsiás andesit. Meredek szilánkolása, csúcsán legyezőszerű pattintása, meredek retouchirozása avatják aurignaci hajóorrszerű kaparóvá. Korát vastag patinája is bizonyítja.

A Bács-torok elején a felsődurvamészkövön meg van a városi terrasz kavicsa. Ezen szinthez tartozik a kardosfalvi keresztnél levő kavics is, melyből Koch egy „szarukőszilánk“-ot

említ. A kardosfalvi téglavető miocén agyagján levő 1 m. vastag kavicsban a kisebbek mellett nagy $1\frac{1}{2}$ méter átmérőjű jól legömbölyített (nem lapos!) permquarcit, andesit, folyásos rhyolith zárványú andesit, quarc görgetegek vannak.

Ezeket a nagy kavicsokat megtaláltam a szucsáki-állomásnál és a Papfalvi völgyben, Asszupatakkal szemben a városi terraszban is. Ezek eredetének nyomozása vezetett a Papfalvi völgyben az út mellett a völgy síkján, a szántóföldön álló hatalmas 2 méter átmérőjű nagy görgetegek nyomára. E görgetegek nagyságát torrensekkel nem lehet magyarázni. Olyan torrenst nem képzelhetünk el, mely a Dragán völgyétől eddig (sőt, mint újabban meggyőződtem még tovább Solyomkőig is) el tudta volna szállítani. Szegletesen legömbölyített alakjuk és nagyságuk tengerparti eredetre utal. Keletkezésüket kutatva megtudtam állapítani, hogy a Papfalvi völgy oldalán levő közép miocén és különösen sarmata rétegek durva konglomerátjában szintén előfordulnak nagy számmal e görgetegek.

Igy a legelfogadhatóbb feltevés, hogy a miocén tengerparti hullámai a hajdani tenger partján kiálló sziklákból dolgozták ki e hatalmas görgetegeket és a városi terraszbba, a völgy aljára a miocén rétegekből gurultak le.

Lássuk a terraszokban lelt kövületeket.

A fellegvári terrasz kavicsában a D. Gol-on Coelodonta antiquitatis Blumb. maradványai kerültek elő.

A városi terrasz kavicsából a legközönségesebb az Elephas primigenius Blumb. (Hosszu-u., Baross-tér, Kővári-telep alja, Bács-torok stb.) Előfordul még: Elephas trogontherii Pohl. (Baross-tér) Cervus euryceros Cuv (Baross-tér) Bos sp (Szamosfalva, Kővári-telep, Baross-tér) Coelodonta antiquitatis Blumb. (Baross-tér, Szamosfalva) Arctomys bobac Schreb (Honvéd-u., Szamosfalva, Kövespad) Phoetolius lutreola (Kövespad).

A Lörenthey és Szádeczky által a városi terrasz mészkövéből és lignitjéből gyűjtött csigák és a Francé által meghatározott bacillariaceák, édesvízi szivacsok és protozoák felsorolását mellőzve csak a lignitben talált Castor fiber L. fossillis-t említem, mely már nem él nálunk.

A városi terrasz tetején levő löszből Fenesnél gyűjtöttem: Striatella striata Müll., Chondrula tridens Müll., Pupilla muscorum L. példányait. A D. Gol. kavicsán levő löszben Vallonia pulchella Müll., Succinea oblonga Drap., Carychium minimum

Müll. példányait és nagyobb *Helix* sp.-t gyűjtöttem. A Baross-
téri löszben dr. Szentpétery Zsigmond: *Vallonia pulchella* Müll.
és *Pupa muscorum* Drap. héjjait, a vele egyenrangú Kémény
Gábor-utcai meszes agyagban: *Helix lutescens* Rm., *Succinea*
oblonga Drap. *Carychium minimum* Müll., *Pupa Pareysi* Pfs.,
Pupa sp. *Helix* sp., *Vallonia pulchella* Müll. és *Fruticicola* sp.
héjjait gyűjtötte.

A lösszel egyenlő idejű képződmény a Hidegszamosi
csontbarlang lerakódása, melyben Kormos a madarakkal együtt
23 faj jelenlétét mutatta ki, köztük oly típusos steppe lakókkal,
mint az *Arctomys* bobac és az *Ochotona* sp.

Ezek után a Szamos folyó őstörténetét röviden a követ-
kezőkben vázolhatom :

A pliocen folyamán a sarmata rétegekbe bevágódva kezdte
meg az ős-Szamos munkáját a miocen vetődés által meghatá-
rozott helyen. E bevágódása alatt átvágta magát a folyó a
szintes fekvésű sarmata rétegeken a középső miocen rétegekbe.
Ekkor a Feleki-hegy oldalán már kezdetét vették a suvadások
Kis-Magurától a D. Asupra Ripein, a Szakadás suvadásán át
az ajtoni legfelső csúszásokig.

A Szamos szintjének mélyebbre vágódásával e csúszások
sokszorososan megifjodva a völgy talpát is elérték. Bevágódásá-
ban első pihenési stádiuma, középső-szakasz jellegű állapot,
200—220 m. relatívus magasságban volt a pliocenban.

Mélyebbre vágódva a pliocen és pleistocen határán épít-
ett egy terraszt 80—90 m. magasságban.

A következő 60 m. magas fellegvári szint után mélyebbre
vágódott. Elhagyott terraszán megjelent az ősember. Roska
talált a fellegvári terrasz folytatásában a törökvágási fixpont
mellett egy moustieri vakarót. A fellegvári terrasz tehát praeg-
glacialis.

A fellegvári terraszról mélyebb szintre bevágódás össze-
esik a Bihar-Vlegyásza kisebb mértékű eljegesedésével a moustieri
korral, amikor tehát az ősember a fellegvári terrazon meg-
telepedett.

E szintet elhagyva a bevágódás alatt a Nadas és Szamos
folyó a fellegvár corbulás rétege alól a puha forgácskuti agyagot
kimosta s amint a folyó mind mélyebbre vájta magát a letöre-
dező corbula pad darabok mind mélyebbre szakadtak le a
Fellegvár D-i, csúsztak le a Fellegvár É-i oldalán.

Bár a Fellegvár K-i végénél az eocen és oligocen vonulat végét úgy látszik a miocen folyamán egy nagyobb és több kisebb vetődés is érte, abban az összevisszaságban — melyben a Fellegvár Dk-i oldalán a corbulás padok fekszenek — nagy része van az előbb említett oknak is.

A bevágódás utáni következő szint a 40 m.-es magasságu terrasz képződésének ideje egybe esik a Bihar-Vlegyásza eljegesedésének maximumával. Állatvilága a primigenius-os fauna, mely még a következő terrasz korában is él.

Ebben az időben él az Oncsásza-, és Igricz-barlang környékén az Ursus spelaeus-os fauna is.

A Fellegvár K-i részének aránylag meredek voltát az előbb említett törés, a fellegvári, a középső és városi terrasz kavicsrétegei magyarázzák meg.

A következő bevágódás végeztével a nyugalmi állapot a városi terrasz jelöli. A Nádas felett a kissé kiemelkedő középső terrazon (Andrásháza környékén) az aurignaci ősember élt. Koch a szász-lónai palló felett, Breuil a kapusi patak felett talált a terraszban aurignaci kőeszközt. A városi terrasz kora tehát postglacialis, aurignaci-nak felel meg.

Ezt bizonyítja az is, hogy a folyó bevágódása után a terrazon lösz rakódik le. A D. Gol.-on a fellegvári terrasz csapadék vizek által letarolt tetejére is ekkor rakódott le lösz.

A kis gyakorkodási dreikanter, az Arctomys bobac maradványai, a Hidegszamosi csontbarlang Arctomys bobac-ja és Ochotonája és egy magdalen tűzkőeszköze steppei jellegre illetve arra utalnak, hogy a lösz és a Hidegszamosi barlang agyagja magdalen kori lerakódás.

A városi terraszt elhagyva a folyó a postglacialis időben vágódik mélyebbre.

Az ó-alluvialis szintnek az 5 m. magas sporttelep — sétateri terrasz felel meg.

A terraszok kifejlődésére vonatkozólag megemlítem még azt, hogy a mai Szamos lejtési viszonyait a terraszokon is nagyon szépen meg lehet figyelni.

A fellegvári terrasz Szászlónánál 454, Kolozsvárnál 400 m., a városi terrasz Gyalunál 433 Kolozsvárnál 350 m. magas van.

A kavicsterraszok anyagának vizsgálata azt bizonyítja, hogy az ős-Szamos is csak a mai területről szedte össze vizeit.

Kolozsvár környéke a Bihar-Vlegyásza és Gyalui-havasok szélárnyékába esvén, a kisebb csapadék miatt könnyen érthető a lősz keletkezése is.

Dolgozatom eredményei: újabb lősz előfordulások és az andrásházi aurignaci őstelep felfedezése mellett a terraszok korának meghatározása.

Tulogdy János.

A SZAMOSHÁTI NYELVJÁRÁS HANGLEJTÉSFORMÁI.

Dr. Csúry Bálint, folyóiratunknak kiváló főmunkatársa, a fenti címen *A Magyar Nyelvtudományi Társaság Közleményeinek* 22. füzetében rendkívül érdekes és becses tanulmányt tett közzé, mely tanulmány hivatva van a nyelvjárások hangtani vizsgálatait új irányban továbbfejleszteni. Örömmel vesszünk tudomást dr. Csúrynek e nagyjelentőségű munkájáról s midőn őszintén gratulálunk hozzá, azon óhajunknak adunk kifejezést, vajha vizsgálatait minél előbb kiterjesztené a romániai egész magyar nyelvterületre. Magát a tanulmányt Pálffi Márton kolozsvári unitárius koll. tanár, a magyar nyelvtudománynak régi érdemes művelője, ismerteti, kinek sorai után dr. Csúrynek válaszáat s Pálffinak viszontválaszáat is közöljük. Szerk.

I.

Dr. Csúry Bálint: A szamosháti nyelvjárás hanglejtésformái. Bpest, 1925. (*A Magyar Nyelvtud. Társ. Közleményei* 22. sz.)

Az egyes nyelvjárások közti különbségtétel a tájszavak és egyéb mondásbeli „furcsaságok“ észrevételével kezdődött, a hangok fonetikus megfigyelésével öltött tudományos formát, de többé-kevésbé mindig adós maradt az olyan tulajdonságok ismertetésével, amiket az írás nem jelöl meg. Ilyen tulajdonság főleg a nyelv hangsúlya, ritmusa, melódiája, szóval zeneisége. Hangsúly és időtartam szüli a ritmust, a hangok zenei magassága a melódiát s a kettő együtt a nyelv, a beszéd zeneiségét. A beszéd ritmusának pilléreire Brassai s újabban főleg Kicska mutattak rá mondattani vizsgáataikban, a zenei magasságot, a melódiát akik észrevették, a fonetikusok, is rendszeren összezavarták a hangsúllyal s a tennivalókat ez utóbbi téren csak újabban tisztázták nálunk Gombocz és Tolnai. A *hanglejtés* műszóval — talán Mátrai nyomán — először Tolnai él, jelölve vele az élő beszédben a hang zenei magasságát s vizsgálat alá fogva ez irányban a magyar kérdő mondatot. Az

egész nyelv hanglejtésformáira kiterjedő tüzetes vizsgálat aztán, az első fecske e téren, Csűry Bálintnak fenti értekezése a szamosháti nyelvjárás hanglejtésformáiról. Csak kerek 35 éves tartozást ró le vele a magyar nyelvtudomány, mert éppen ennyi ideje, hogy a híres debreceni „éneklő hangsúlyra” a Nyelvtörben fölhívták a figyelmet. Most hát végre megtudjuk, miben is áll tulajdonképpen az a különös „éneklés”, amiről rögtön meg lehet ismerni a magyart Debrecentől Bánffyhunyadiig, miben is áll az a mi fülünknek kissé hánya-veti, hetyke, de keményen férfias magyar hanghordozás.

Csűry a kérdés megalapozása céljából bevezetésül beszél a zenei hangnak négy tulajdonságáról, színéről, tartamáról, erősségéről és magasságáról. A hanglejtésnek csak az utóbbihoz, a zenei magassághoz van köze, de többszörösen összefonódik a többivel is, kivált a hangnyomatékkal, a hangsúllyal, azért Csűry fölkeresi és megtalálja nyelvünkben a Jespersen négyféle hangsúlyát. A *történeti hangsúly* a szó első tagjára esik, a *szólamhangsúly* a nyomatéktalan mondatok uralkodó hangsúlya, *értékhangsúly* a nyomatékos mondatok nyomatékos részében van, *ritmikai hangsúly* pedig a nyomatékos mondatok utolsó, vagy utolsóelőtti szótagában szabályszerű. (Ez utóbbi az a híres debreceni hangsúly.) A hangmagasság és hangerőség párhuzamosságára azt a (különben kissé homályosan hangzó) szabályszerűségét állapítja meg, „hogy a hangsúlyos szótag lehet ugyan mély is, magas is, de rendszeren a mondat-hanglejtés területének két széle felé hajlik, tehát a mondat-hanglejtés középmagasságától vagy feljebb, vagy lejjebb”.

Ezek után rátér az egyes hanglejtésformák vizsgálatára s kiindulva (Tolnaival ellentétben) abból a tapasztalati tényből, hogy a változás nemcsak érzelmi, hanem főleg értelmi okokra és tényezőkre vezethető vissza, e két tényező módosító hatását keresi két külön fejezetben. A bámulat, elszörnyülködés, hitetlenkedés, megbotráncozás, feddés, türelmetlenség mint érzelmi tényezők igen érdekes és tanulságos megfigyelésekre szolgáltatnak alkalmat Csűrynek, de a hanglejtés tulajdonképeni szabályozója hite szerint mégis csak az értelmi jelentés. S ezzel akarva nem akarva eljut szerző a magyar mondattan-
nak Brassai óta legkeményebb diójához, a hangsúlyhoz és szórendhez, a nyomatékos és nyomatéktalan mondathoz és mondat-hanglejtéshez s eljut anélkül, hogy akár magának, akár az

olvasónak előzetesen számot adna legalább nagy vonásokban arról a rengeteg vargabetűről, amit a magyar elme és magyar tudományosság a Brassai mondatzömétől a Kicska mondás-ellenmondásáig megfutott. Ez azonban csak akkor volna baj, ha szerző a nyomatékos és nyomatéktales mondat kifejezések nem a közkeletű értelemben használná, vagy a kelleténél kevesebb fontosságot és jelentőséget tulajdonítana nekik. Az elsőt föl se lehet tenni képzett nyelvészről, az utóbbi lehet fel-fogás dolga.

Ami már most a nyomatéktales mondatokat illeti, a hanglejtést illetőleg nem sok vizet zavarnak. A fölállított öt magassági fok (1. magas, 2. közép magas, 3. közép mély, 4. mély és 5. alaphang) közül a szólamhangsúlynak megfelelő közép magas hangon kezdődnek s egyenletes ereszkedéssel szállnak le az egyes szólamokban a mély, a mondatzáró szólamban pedig az alaphangig; kivételt csak fősoroló hangmenetben az utolsó szólam egyenletes felszökése képez. A nyomatékos hanglejtésben előbb külön választja a kérdő hanglejtést, találóan megkülönböztetve hat kérdésfajtát (1. döntő, 2. kutató, 3. ismételt, 4. találgató, 5. csodálkozó, 6. bizonyító kérdés). A fennmaradó *nyomatékos kijelentő* mondatnak két hangsúlya s vele párhuzamosan járó hangfoka van, elől a mondat súlypontján az értékhangsúly, hátul „aszerint hogy a nyomatékos mondat végén értékhangsúlyos szólam, illetőleg szó áll, vagy nem értékhangsúlyos, a hanglejtés is kétféle lehet: a) szökő zárású és b) eső zárású. Még pedig: ha a mondat értékhangsúlyos szóval, vagy szólammal végződik, a hanglejtés szökő zárású; ha a mondat nyomatéktales szólammal, vagy szóval végződik, a melódia eső zárású“.

Látnivaló, hogy ez így elmondva nagyon egyszerű és nagyon világos s Csúrynek nagy érdeme, hogy példáival rávilágít arra a hírhedt debreceni hangsúlyra, de ez utóbbi s éppen leglényegesebb szabályánál kissé baj van. A Brassai negligált, számbanemvett mondatzöme kitéri a nyakát. Már mint a szabály nyakát. A fogalmazás ugyanis zavaros. Mert a mondatzöm — akár elől, akár hátul áll — maga az értékhangsúly s rajta kívül nincs más „értékhangsúlyos szó vagy szólam“ sem előtte sem utána. S ha a szabály mégis azt sejteti, mintha a mondatzöm végén is lehetne (bizonyára még egy) értékhangsúlyos szó vagy szólam, képtelenséget sejtet, mert a mondat-

zöm első szavának erős (érték) hangsúlya kizárja a lehetőségét annak, hogy utána egyéb szó vagy szólam lehetne, mint legfeljebb csak szólamhangsúlyu szólam. S ha így áll adolog, a szökő zárású hanglejtésnek tulajdonképpen csak az egy szóból álló és a *fát vág* (nem söpör) -féle mondatzömökben lehet helye, s az ilyen mondatok:

Avval is kevesebb lesz,
Mik is hazakerültünk,
Mind a hármat elharangozták

vagy föltétlenül eső (s nem szökő) zárásuak, (mint Cs. állítja) vagy megfoltozva se jó a Csűry szabálya.

Ámde ha a szabály lényegében jónak is fog bizonyulni, egy hiánya mégis lesz: nem adja meg az okát és magyarázatát ennek az igen érdekes eső zárásnak. A hanglejtés hetykeségéből kiindulva arra gondolhatnánk, hogy talán mégis Tolnainak van igaza s az okot és magyarázatot az érzelemben kell keresni, de mégis mintha jobb helyt tapogatóznék Csűry, mikor az eső-szökő zárásnak ritmikai hangsúly nevet adva, a jelenség okát is a ritmusban látszik sejteni. Ez a gondolat megérné, hogy komolyan a szeme közé nézzünk s megpróbáljuk, hátha fölnyítná egy-két más érzelmi hanglejtés zárát is. Erős a hitem például, hogy az olyan lehetetlenül fura hanglejtést, mint *A ku | tya mindenit neki* csak ritmikai alapon lehet megmagyarázni. Amilyen eleven erővel él ugyanis bennünk a versek ritmusa, épp úgy és épp oty elevenen élnek és lüktetnek bennünk ritmus-schemái a prózának is. Közmondások, kiszólások, káromkodások észrevehetőleg egy kaptafára, egy hanglejtésformára mennek s ahogy a kántáló gyerekek ritmusérzéke széttördeli az alexandrinus szavait (Eljött ma ka | rácsony || borzas szakál | lával) az *A ku | tya mindenit neki* őse is ott élhet, lüktethet bennünk valami cifra, de szó-tördelésmentes káromkodás-schemában, vagy példabeszéd-ritmusban. Talán ilyenekben: *Disznó | teremtette legénye, Azt a | físzfán fűtyölő . . . , Né te | de bolond kedvem van, Ejnye | azt aki felnyársalta,* vagy: *Kap, mint | Bernát a menykőhöz stb.*

A Csűry B. úttörő szép értekezése minderre megadja az ösztönzést és a lehetőséget.

Pálfi Márton.

II.

A szerző jegyzetei a fenti bírálatához.

Borbély István szerkesztő úr, kedves barátom szivességéből alkalmam nyílt a fenti bírálatot elolvasni s annak néhány pontjához az alábbi jegyzeteket fűzni :

1. A bírálat szerint a szerző abból a tapasztalati tényből indul ki „(Tolnaival ellentétben), hogy a változás (értsd : hanglejtés) nemcsak érzelmi, hanem főleg értelmi okokra és tényezőkre vezethető vissza“ s hogy „a hanglejtés tulajdonképpeni szabályozója mégis csak az értelmi jelentés“. Tanulmányom idevonatkozó szavai a következők: „Tolnai a hangsúly és hanglejtés lelki tényezőiről azt jegyzi meg, hogy „inig a hangsúly lelki okát az *értelemben* kell keresnünk, addig a hanglejtése az *érzelemben* van“. A tapasztalat azt mutatja, hogy az erősségi és magassági változásokban egyaránt szerepelnek értelmi és érzelmi tényezők. Amint a hangsúly egyes formáihoz a mondatnak bizonyos állandó jelentései kapcsolódtak, úgy kapcsolódott egy-egy hanglejtésformához a mondatnak egy-egy állandó jelentése“. Hogy „a hanglejtés tulajdonképpeni szabályozója az értelmi jelentés“, azt ilyen formában s ilyen egyoldalúan sehol sem állítom. Céлом az egyes hanglejtésformák s azok jelentéseinek megállapítása volt.

2. A bírálat tanulmányomnak azon tételével foglalkozik legtüzetesebben, mely a nyomatékos közlő mondat két hanglejtésformájának szabályszerűségét foglalja szavakba. Ott arra mutatok rá, hogy a nyomatékos közlő mondat-hanglejtések záró sarkának kétfélesége nem véletlen, nem szeszély s nem valami érzelem műve, mint eddig hitték, hanem a nyomatékos mondat szórendjétől függ: *attól t. i., hogy a nyomatékos rész a mondat élén vagy végén van-e*. Pl. e három mondatban a nyomatékos rész van elől :

Lakodalmazunk holnapután.

Kitakarodj a házamból.

Akasztani kéne az olyan embert.

Ez esetben eső zárásról van szó, vagyis az utolsóelőtti szótag középmagasságra emelkedik, az utolsó pedig alaphang mélységre esik.

Ha most ugyanezen mondatokban a nyomatékos rész végzi a mondatot, a következő változás áll be :

Holnapután | lakodalmazunk :

A házamból | kitakarodj :

Az olyan embert | akasztani kéne.

Vagyis a zárás *szökő* ; az utolsó szótag *szökik* fel középma-gasságra.

E szabály ellen emeli a bírálat a legfőbb kifogást. Fejtegetését azonban nem értem világosan. „A mondatzöm, mondja az ellenvetés, — akár elől akár hátul áll — maga az értékhangsúly* (?) s rajta kívül nincs más értékhangsúlyos szó vagy szólam sem előtte, sem utána“.** Azt kell hinnem, hogy kölcsönösen nem értjük egymást. Hogy ennek az oka abban rejlik-e, hogy valamelyik fogalmat mindenikőnk másképp értelmezi, vagy pedig abban, hogy ez a nyelvjárási sajátosság az ő nyelv-érzékének merőben idegen, azt nem tudom. De bizonyos va-gyok benne, hogy mindazok, akiknek anyanyelvjárásában e hanglejtésrendszer megvan, fejtegetéseimet elejétől végig figyel-mesen elolvasván, igazat adnak nekem. 1908 óta figyelem és tanulmányozom e hanglejtésrendszert. Tanulmányom már 1916-ban sajtó alá volt készítve, de a körülmények miatt csak most jelenhetett meg. Kéziratomat azóta nem láttam, de megállapít-ásaim lényegén ma sem változtatnék. Jól tudom, hogy csak úttörő vagyok s hogy az egész kérdés még mélyülni, bővülni, némely részletében tisztázódni fog a jövőben, de tisztázásához én is hozzájárultam néhány megállapítással.

3. Végül pedig hanglejtésformáim megbízhatóságáért teljes felelősséget vállalok. Adataim nem az íróasztal mellett készültek, hanem egytől egyig élő hanglejtésformák, melyeket az élő beszédből lestem el. Bárki bármikor ellenőrizheti.

Az egyébként megértő bírálat e pontjaira vonatkozó felvilágosításaimat és helyreigazításaimat szükségesnek tartottam itt részben a magam, részben az ügy érdekében előadni.

Dr. Csűry Bálint.

* Itt valami tollhibát sejttek.

** Hát mint toldódás? V. ö. 49. és 50. § utolsó példáját.

III.

A bíráló válasza.

Aki olyan becsületes komoly munkával első úttörőként verekedte át magát a magyar hanglejtés irtatlan őserdején, mindenkinél jobban tudhatja, mennyi megoldatlan probléma vár ott még a későbbi kutatókra s bizonyára maga örül legjobban, ha méltányoló szem mutat rá egyik-másik tévedésére. Ez a meggyőződés teszi most már kötelességemmé a kérdés tisztázását. Mért nem érti kifogásomat Csűry? Azért, mert felfedező útjára elfeledte magával vinni Brassait, vagy legalább Kicskát. Ezért hívja ki maga ellen a kritikát azzal, amit mondatzömről, hangsulyról és szórendről elejt. Brassainak egyéb-iránt egyéb hasznát is vette volna. Más kárán tanul az okos s a Brassai kárán eléggé megtanulhattuk nemcsak azt, hogy a nyelv másfajta természeti jelenség, mint a többi eleven organismusok, hanem azt is, hogy aki mondattani szabályok megállapítására vállalkozik, nem elégedhetik meg azzal amit lát és hall (ami a maga objektivségében többé-kevésbbé mindig esetlegesség dolga), hanem számot kell magának adnia arról is, vajjon nem maradt-e fenn valami olyan, amit nem látott, nem láthatott, vagy talán önfejűségből (a Brassai esete) nem is akart látni. Hogy könnyebben megértsük, példával illusztrálom, mit akarok mondani, a Csűry példájával. Csűry rájön, — amit eddigelé senki se vett észre — a nyomatékos mondatok záró sarkának kétféle hanglejtés formájára. Megállapítja, hogy ez „nem véletlen, nem szeszély s nem valami érzelem műve, mint eddig hitték, hanem a nyomatékos mondat szórendjétől függ.” S hogy magát a szabályt is mindjárt megállapíthassa, azt mondja: Rontom-bontom, gyerekek, álljatok szépen sorba, hadd lám, melyiketék a nyomatékos. S a két gyerek sorba áll: *Lakodalmazunk* holnapután. Most cseréljeteK helyet! Holnapután | *lakodalmazunk*. Jól van. Megállapítom *tehát* (?), hogy nyomatékos rész a mondat (!) élén eső zárással, nyomatékos rész a mondat végén szökő zárással jár. Punktum. Elmehettek.

Elég sommás eljárás, de olyan is! A lelkiismeretes Csűry, ki az íróasztal mellett a világ sűrű kincséért se merne mondatokat kieszelni, (hiszen az ő feladata csak a pontos leírás, a tapasztalati tények minden befolyástól mentes megállapítása), nem veszi észre, hogy a gyerekek ezúttal rútul becsapták. Ha

egy szemfüles harmadik is odalopakodnék a sor (a mondat) elejére: Mi bizony | *lakodalmazunk* holnapután — már megdőlné a szabály, mert biz itt nem nyomatékos szó kezdi a mondatot. De a két nebulónak sem hordja utánuk a zsindelet Csűry, mert nem veszi észre, hogy akár így, akár úgy állítja sorba őket, mindig a szemfülesebb *lakodalmazunk* lett a nyomatékos. De ripakodjék csak keményen rájuk, rögtön egészen más lesz a helyzet: *Holnapután* lakodalmazunk (nem kiskedden, vagy borjunyúzó pénteken) és (Ha ma nem lakodalmazunk,) lakodalmazunk | *holnapután*. Ugy-e, hogy most meg a másik lett nyomatékos, akár elől csipeszkedik, akár hátul húzódik meg! Ezek a zshivány kölykök — úgy látszik — nem igen respektálják a rendet, már mint a szórendet! No de se baj, csak a fölállított szabály találjon rájuk! De vajjon talál-e? Próbáljuk ki.

Ho, hó — riad föl tiltakozóan a szerző — tiltakozom elene, az én példáim az életből vannak ellesve, rájuk irtani, íróasztal mellett kieszelt példákra ne tessék lövöldözni vele! — Hogy ne-é? De már aztán tisztelem én az olyan puskát, amelyik ilyen válogatás a nyúlban s csak a házit lövi meg. Ha az én példáim életrevalók, ha a *Szamos hátán* is megélnék, joggal megkövetelhetik, hogy a Csűry szabálya rájuk is találjon. A próbára, szerencsére, nem kell az engedélyt kierőszakolni. Kipróbálta azt már a legilletékesebb ember, maga Csűry B. s csak azt nem tudja még (és ez a dolog pikanterijája, e körül forog az egész vita), hogy a szabály bizony nem talál rájuk. Hogy hol próbálta ki? A 31. lap alján, ezekben a példákban:

Beszélgetni vótam.

Terebesről hozattam.

Avval is kevesebb lesz

Mik is hazakerültünk

Míngyá megatakérozlak

Mind a hármát elharangozták.

Ezek mind édes testvérei az én íróasztal mellett kieszelt „*Holnapután* lakodalmazunk“ példámnak, nem tévesztendő össze a „*holnapután* | *lakodalmazunk*-kal, vagy *Terebesről* | *hozattammal*, azaz bennük „a nyomatékos rész a mondat (értsd: mondatzöm) élén van“, a szabály szerint tehát csakis eső zárásuak lehetnek. S mégis mit látunk? Csűrynél egytül-egyig szökő zárásuak. Szóval vagy a szabály nem jó, vagy a hanglejtés megfigyelése téves.

Hogy hol a baj s miben áll a dolog nyitja, azt én így az íróasztal mellől akkor se mondhatnám meg és dönthetném el, ha szamosháti volnék s magamon próbálhatnám ki. Csak sejtem, mert ma is visszacseng a fülemben a háború nyomorúságaiból egy kedves szilágysági tisztiszolgám hanglejtése, s csak örülnék, ha Csűry utólagos kiegészítő megfigyelései igazolnának. Előre bocsátom, hogy föltétlenül elhiszem Csűrynek — ha nem mondaná is — hogy példái a hanglejtésformák milyenségét illetőleg nem a légből kapottak, hogy még a saját nyelvérzékében se bizott meg s csak azt írta le, amit hallott s hogy tehát a hiba csak a hozzáfűzött magyarázatban lehet. Nem azon fordul ugyanis meg a dolog s nem az dönti el a záró sarok milyenségét, hogy hátul van-e a nyomaték, vagy elől (hiszen a mondatzömbben mindig elől van a nyomaték s az úgynevezett „toldódás“ csak csak utólagosan észbeötlött új mondatzömb), hanem talán attól függ minden, hogy *kirekesztő vagy összefoglaló* jelentése van-e az (erős, kiemelő, indulatos beszédet föltételező) nyomatékknak. A *kirekesztés* *szökő*, az *összefoglalás* *eső záradéku* :

Kirekesztés

1. (Hiszen) *Terebesről* hozattam
(nem Piripócsról.)
2. (Hiszen) hozattam *Terebesről*
(nem vitettem.)
3. (Hiszen) *lakodalmazunk* holnap-
után (nem temetünk.)
4. (Hiszen) *holnapután* lakodalma-
zunk, (nem holnap, nem kedden.)
5. Csak *ott* beszélnek *úgy* ! (Itt nem.)
6. *Nincs* aki így beszélne !

Összefoglalás

1. (Hiszen) *Terebesről* (is) hozattam
(de a se volt jó)
2. (Hiszen) *hozattam* Terebesről, (de
a kutyának se kellett)
3. (Hiszen) *lakodalmazunk* holnap-
után, (nem kell búsulni)
4. (Hiszen) *holnapután* (is) lakodal-
mazunk (=lakodalom lesz.)
5. *Itt* (is) úgy beszélnek !
6. *Van* aki így beszél !

Az én fülemben így csendülnek vissza a szilágymegyei hanglejtések. Hogy nem tévedek-e, természetesen nem áll módomban ellenőrizni, pedig anélkül a találgatásnak — jól tudom — semmi értelme sincs. Azt azonban látom, hogy az *eső* zárásnak mintha nem is annyira a nyomatékos hangsúlyú, mint inkább az indulatos, hetyke hányaveti, virtuskodó, önérzetes, telt tüdejű és száju, szóval *érzelmi* mozzanatoktól befolyásolt beszédben és mondatokban van helye, ámbár a kettő rendszeren együtt jár. A Csűry példái is mind ilyenek, *indulattól színezettek* s ezért hajlandó volna az ember mégis csak Tolnainak és Oláh Gábornak adni igazat, (akik az érzelemben sejtik e hanglejtés magyarázatát), ha a *szökő* hanglejtés nem zavarná a dolgot s ha gondolkozóba nem ejtene Csűrynek egy pár olyan

finomságot sejtető mondata, aminek a titkához kulcs legyen a kezében, aki hozzá akar férközni. „Kalácsot sütők“ pl. szökő zárásu. Ha ezt mondanám: „Kalácsot sütők | foszlós bélüt“ a toldódást újra csak szökő zárásúnak érzem a Csűry példái analogiájára, de már ezt „Kalácsot sütők—foszlós bélü kalácsot“, eső zárásu toldódásnak. Vagy pl. „A katona a purdékat jól megtanította“ szökő zárásu; „jól megtanította trombitálni“, hogy milyen volna, csak Csűry a megmondhatója; de már ebben az indulattól színezett (gúnyos) toldalékban: „jól megtanította a keztyűbe dudálni“, nem szamosháti fül is eső zárásra szavaz. Az illetékes szavazatokat azonban természetesen szamosháti fültől várjuk első sorban. Ámbár ez az eredetileg debreceninek tartott különlegesség sehol sem egészen ismeretlen. Él többek közt pl. Vácon (Nagy Sándor: A váci nyelvjárás 44 l.), sőt — bár a székely hanglejtés egészen más, — él a Székelyföldön is egy pár csúnya káromkodásban.

Pálffi Márton.

Az erdélyi magyar irodalom bibliográfiája. (1919—1924.)

III. közlemény.*

Verner Sándor, Az élet ösvényein. (Elbeszélések.) Arad, (1924) 8-r. 47 l. „Vasárnap“ kny.

Wellmann Rezsőné (H. Perlaki Etelka.) Álmodások világában. Mesék. (Szatmár, 1922.) 8-r. 141 l. A szerző sajátja.

Zathureczky Berta (Kelemenné.) Asszony átka — az asszony. Regény. Sepsiszentgyörgy, 1922. 8-r. 140 l. Jókai kny.

Zathureczky Berta (Kelemenné.) Asszony átka — az asszony. Regény. Brassó, 1924. 8-r. 325 l. Brassói Lapok kiad. és nyom.

Zathureczky Berta (Kelemenné.) Simonyi obesterné Regény. Brassó, 1924. 8-r. 195 l. Brassói Lapok kiadása és nyom.

b) Fordítások.

Agnon, S. J. És a meggörbedt kiegyenesedik . . . Regény. Sas László fordítása. Cluj 1922. 8 r. 126 l. Kadima R.-T. kiadása és nyom. (Héber Regényírók I)

Alejchem, Solem. Leégett nemesek. Szabó Imre fordítása Cluj 1922. 8-r. 77 l. Kadima R.-T. kiadása és nyom. (Kadima Könyvtár. Szerk. Sas László 2—3.)

*-gal jelöltek erdélyi íróknak Erdélyen kívül megjelent könyvei. Ahol a könyv megjelenésének helye vagy évszáma zárójelben van, azt jelenti, hogy a könyvön ezek az adatok nincsenek jelezve, tehát az összeállító kiegészítései

Altenberg Peter. Kislányok, aszszonyok, szállodai szobalányok. Brázay Emil fordítása. (Timișoara 1920). 8-r. 46 l. Pán kiadás. (Pán Könyvtár 8. sz.)

H. Courts Mahler. Csókon szerzett férj. Fordította Csillay Kálmán. Oradea-Mare (é. n.) 8-r. 111 l. Sonnenfeld A. R.-T.

H. Courts Mahler. Szegény fecske. Regény. Fordította: Tábori Piroska. Oradea-Mare (é. n.) 8-r. 136 l. Sonnenfeld A. R.-T.

Courts Mahler. Felszabadult élet. Fordította: Tábori Piroska. Oradea-Mare (é. n.) 8-r. 159 l. Sonnenfeld A. rt.

Courts Mahler. Vergődő szerelem. Regény. Fordította: Tábori Piroska. Cluj (1923). 8-r. 143 l. Pallas könyvkiadó. Sonnenfeld A. Oradea Mare.

Fémes László. Elefántcsonttorony. (Fordított elbeszélések.) Nagyvárad, 1921. 8-r. 62 l. Nagyváradai Napló kny. rt.

Foley. A földalatti város. Amerikai kalandos regény. Brassó (1924). 4-r. 55 l. Brassói Lapok kiadása és nyom. (Detektiv Sorozat 3—4. sz.)

Gaborian. A 113-as számú percsomó. Az áruló karcolás. Fordította: Esty Jánosné. Brassó (1924). 4-r. 36 l. Brassói Lapok kiadása és nyomása. (Detektiv Sorozat 1. sz.)

Gaborian. Egy nagystilű szélhámos. Fordította: Esty Jánosné. Brassó (1924). 4-r. 35 l. Brassói Lapok kiadása és nyom. (Detektiv Sorozat 2. sz.)

Goldschmidt, Méir Aáron. Egy zsidósors. Regény 3 kötetben. Giszkalay János fordítása. Cluj, 1924. 8 r. 149, 179, 137 l. Kadima kiadása és nyom.

Gorelik, Schemarja. Cion és

Gólusz. Fordította: Marton Ernő dr. (Nagyvárad) 1920. 16 r. 64 l. Sonnenfeld A. rt.

Green, A. K. Egy álarcosbál rejtelméi. Detektiv regény. Brassó (1924). 4-r. 34 l. Brassói Lapok kiadása és nyomása. (Detektiv Sorozat 9. sz.)

Halbe, Max. A szerelem tavasza. Kolozsvár, 1919. K. 8 r. 105 l. Lepage Lajos kny. (Az Ellenzék Regényei III. sz. Különlennyomat az Ellenzék politikai napilap XXXIX. évf.-ből.)

Haryi M. A., Rev. E. I. A boldog házasság titka. Angolból fordította: Dr. Hymen. Marosvásárhely: Târgul Mures, 1920. 8-r. 148 l. Márványi és Tsa kiadása. (Uj Könyvtár 9—16. sz.)

***Höcker P. O.** Julia tanárnő. Regényfordítás Szabó Máriától. Debrecen, 1920. Antalffy kiadás.

Jajkiáltás a túlvilágról. Francia bűnügyi regény. Brassó (1924). 4-r. 32 l. Brassói Lapok kiadása és nyom. (Detektiv Sorozat 8. sz.)

Kahlenberg, Hans von. Habkisasszony (Nixchen). Szerelmi történet. Adalék a felsőbb leányok lélektanához. Bródy Sándor előszavával. (Timișoara, 1920.) 8-r. 71 l. Pán kiadás. (Pán Könyvtár 6. sz.)

Kellermann. Schwedenklee utolsó szerelme. Regény. Fordította: Szerderkényi Anna. (Brassó) 1924. 8-r. 159 l. Brassói Lapok kiadása és nyom.

Kerr, Alfred. Oly szép vagy. Brázay Emil fordítása. (Temesvár é. n.) 8-r. 49 l. Pán kiadás. (Pán Könyvtár 9. sz.)

Klabund. Szőke haj. Szatirikus írások. Brázay Emil fordítása. (Temesvár, 1920.) 8-r. 43 l. Pán kiadás. (Pán Könyvtár 4. sz.)

Knut Hamsun, Gustav Wied, Hermann Essig, Alfred Kerr Novellái. Brázay Emil fordítása. Timișoara, 1920. 8-r. 48 l. Pán kiadás. (Pán Könyvtár 1. sz.)

Knut Hamsun, Hermann Essig, Arthur Landsberger, Alfred Polgár. Szállodai kaland és más novellák. Brázay Emil fordítása. Timișoara (é. n.) 8-r. 42 l. Pán kiadás. (Pán Könyvtár 15. sz.)

Landsberger, Artur. Ördög! Marietta! Brázay Emil fordítása. Timișoara (1921.) 8-r. 91 l. Pán kiadás. (Pán Könyvtár 12. sz.)

Larisch grófnő sz. Wallersee Mária bárónő. Multam. Fordította: Horváth Lili. Marosvásárhely, 1919. 8-r. 234 l. 2-ik kiadás. Márványi és Tsa kiadása.

Leblanc, Maurice. Az olajlám-pás. Arséne Lupin rendkívüli kalandjai. Fordította: Biró Sándor. Brassó (1924). 4-r. 30. l. Brassói Lapok kiadása és nyom. (Detektív Sorozat 6. sz.)

Leblanc, Maurice. A keleti titok. Arséne Lupin rendkívüli kalandjai. Brassó, 1924. 8-r. 155 l. Brassói Lapok kiadása és nyom.

Leblanc, Maurice. Az úri be-törő. Arséne Lupin rendkívüli kalandjai Fordította: Kálmán Andor. Brassó, 1924. 8-r. 139 l. Brassói Lapok kiadása és nyom.

Leblanc, Maurice. Nyolcat üt az óra. Arséne Lupin rendkívüli kalandjai. Fordította: Sztrókay Kálmán. Brassó, 1924. 8-r. 215 l. Brassói Lapok kiadása és nyom.

Leblanc, Maurice. A négy vö-rös gyémánt. Arséne Lupin rendki-vüli kalandjai. Brassó, 1924. 8 r. 207 l. Brassói Lapok kiadása és nyom.

Maupassant, Guy de. A másik

gyermeke. Franciából fordította: Kurucz Aladár. Brassó, (1924). 4-r. 32 l. Brassói Lapok kiadása és nyo-mása. (Népszerű Regények 8. sz.)

May Károly. Feltámadás. Schiff Béla fordítása. Temesvár, 1922. K. 8-r. 79 l. Szociális Misszió Társulat kiadása. Gutenberg kny.

Reimann, Hanns. A csodaszép lábu hölgy. Brázay Emil fordítása. (Temesvár é. n.) 8-r. 30 l. Pán kiadás. (Pán Könyvtár 10. sz.)

Saphir, M. S. Humoros felolvasások. Fordította és bevezetéssel ellátta: Faragó Béla. Arad, 1924. 8-r. 112 l. Reclam kny.

Sas László. Kabbalisták és csodatevők. Legendák jámbor emberekről. Összeválogatta és fordította: — Cluj 1923. 8 r. 79 l. Kadima rt. kiadása és nyom.

Schätzler—Parasini. A Mediciek töre. Bűnügyi regény. Brassó (1924). 4-r. 32 l. Brassói Lapok kiadása és nyom. (Detektív Sorozat 7. sz.)

Schnitzler Artur. Álarcok és csodák. Novellák. Fordította és bevezette: Turnowsky Rózsi. Târgul-Mures—Marosvásárhely 1920. 8-r. 73 l. Kosmos rt. (Uj Könyvtár 21—24. sz.)

Sokolow, Nahum. Uj zsidó. Giszkalay János fordítása. Cluj 1922. 8-r. 50 l. Kadima rt. (Kadima Könyvtár. Szerk. Sas László 1. sz.)

Sternheim, Thea. Anna. Bardócz Árpád és Angerbauer Lóránd fordítása. Timisoara 1920. 8-r. 58 l. Pán kiadás. (Pán Könyvtár 3. sz.)

Strindberg Ágost-Ehreneron-Kiddge. Északi történetek. Cluj—Kolozsvár 1920. 8-r. 127 l. Lepage könyvkereskedés kiadása és nyom.

Tom, a kis nyomorék. Fordította: dr. K. Tompa Arthur. Cluj-

Kolozsvár. (é. n.) K. 8-r. 18 l. Kadima kny. (Az Evangéliumi Misszió Traktátusai II-ik sor. 2. sz.)

* **Strindberg, August.** Egy házasság története. Ősz. Két elbeszélés. Fordította: Szabó Mária. Lampel kiadása. Budapest (1921.) 8-r. 62 l. (Magyar Könyvtár. Szerk. Radó Antal. 920—921. sz.)

Vlahuță, A. Trei bani. Három krajcár. Agapia. Traduse de — Fordították: S. Anca, J. Kelemen. Oradea-Mare—Nagyvárad 1924. K. 8-r. 31

l. Minerva kny. (Biblioteca Româna-Maghiara. Kétnyelvű Könyvtár. An. I. évf. No. 1. sz.)

Wells, H. G. A mélyben és más elbeszélések. Murányi Győző fordítása. Harnik Marcell rajzaival. Kolozsvár 1924. Haladás kiadása. Concordia kny.

Woop, Ernst. A kísértet tánya. Fordította: Szabó Mária. Brassó, (1924). 4 r. 32 l. Brassói Lapok kiadása és ny. (Detektiv Sorozat 5.sz.)

II. Szaktudomány és népszerűsítő irodalom.

a) *Eredetiek.*

Adorján Pál. Radio ABC. (Nagyvárad) 1924. 8-r. 63 l. Minerva Ny. Műint. kiadása.

Ady Endre a Zsidóságról. Fehér Dezső előszavával. Nagyvárad 1919. 8-r. 46 l. Nagyvárad Napló ny. rt. (Zsidó Renaissance Könyvtár. Szerk. Lukács Zoltán és Gilányi Mór. 10. sz.)

Aradi Victor. A csillagvilágtól a szocializmusig. Cluj 1924. 8-r. 16 l. A Kolozsvári Szakszervezetek Kultúrbizottságának kiadása. Tip. Lyceum (Proletárok Könyvtára I. sor. 1. sz.)

B. A. Az Erdélyi Róm. Kath Státus multja és jelene. (Kolozsvár 1923). K. 8-r. 35 l. Concordia kny.

Bakóczy Károly. Fülöp Áron élete és költészete. Függetlenül levelezései. Odorheiu—Székelyudvarhely 1923. 8-r. 158 l. Könyvny. rt.

***Bányai János.** Az aranyosbányai kontakt területről. Budapest 1919. 8-r. 10 l. 4 kép. (Különny. a Földtani Közlöny 49. évf.-ből).

***Bányai János.** Aranytartalmu érces telérek mikroszkopiai vizsgálata. Budapest 1919. 8-r. 10 l. 4 kép. (Különny. a Földtani Közlöny 49. évf.-ből).

***Bányai János.** Botes bányá-

geológiai viszonyai (monografia). Budapest 1919. 8-r. 30 l. 21 kép, IV. tábla melléklet. (Különny. a Bányászati és Kohászati Lapok 1919. évf.-ből.)

Bednay Rózsi. (M. de Thébès). A faji jövőért. (Marosvásárhely é. n.) 8-r. 8. l. Tip. Ardealul.

Benedek Elek. Petőfi. Szép Erdély ifjuságának. Az Erdélyi Irodalmi Társaság kiadása. Dicsőszentmárton 1922. 8-r. 79 lap. Erzsébet kny. rt.

Benedek Elek. Híres erdélyi magyarok. Első sorozat: A két Westselényi. Kőrösi Csoma Sándor. Satu-Mare 1922 karácsonyán. 8-r. 94 l. A Cimborá képes heti gyermeklap kiadása. Szabadsajtó rt. (Cimborá Könyvtár 2. sz.)

Betegh Miklós. Erdély a háboruban. Nehány erdélyi adat az 1914—1917. évek történetéhez. Dicsőszentmárton—Dicsőszentmárton, 1924. 8-r. 106 l. Erzsébet kny. rt. kiadása és nyomása.

Bézy Elemér dr. Sebészeti kompendium. Kisérő szóval ellátta dr. Vidákovics Kamill. Simleul-Silvaniei—Szilágysomlyó 1924. 8-r. I—II. k. 209, 219 l. „Lázár“ kny. kiadása és nyom.

Bicsérdy Béla. Az Életművészet könyve és Makrobiótika. Ismereteti az életmehosszabbítás tudományával összefüggő mindazon természetes módszereket, melyek útján az ember egészsége, munkaképessége és ifjúsága nemcsak fenntartható, de élemedett korban is visszaszerezhető. Kézdivásárhely 1923. 8-r. 240 l. Turóczy István kny.

Bicsérdy Béla. A Halál legyőzése. Az életnek évszázadokig terjedhető meghosszabbítása (Makrobiótika). A vénülés és összes betegségek leküzdése minden életkorban kizárólag természetes uton. Fágáraş — Fogaras 1924. 8-r. 320 l. Hatjegan János kny.

Bicsérdy Béla. Az ember hivatala vagy a boldogság és siker biztos forrása és makrobiótika. Fágáraş 1924. 8-r. 46 l. Tip. J Hatjegan.

Biró Vencel dr. Erdély követei a portán. Cluj—Kolozsvár 1921. 8-r. 149 l. Minerva rt.

Bitay Árpád dr. A román irodalomtörténet összefoglaló áttekin-tése. Alba-Iulia-Gyulafehérvár 1922. 8-r. 126 l. Püspöki Lyc. kny.

Blatt Miklós dr. Reflexiók a cionizmusról. Targul-Mureş 1922. 8-r. 24 l. Tip. Kosmos.

Boldizsár Dénes. A székelyudvarhelyi és székelyföldi ősi szokások vallásos határkerülés eredete, rövid története és imakönyve. Odorheiu—Székelyudvarhely 1924. k. 8-r. 60 l. Globus kny.

Bontó János. A szakadozó háló. Népies történelmi értekezés a reformációnak 406 éves emlékére. Baia-Mare (é. n.) 8-r. 24 l. Hermes kny. (Ünnepi Hangok IV. f)

Bontó János. Krisztus követése. I. füzet: A leleplezett tévelygések

és a kiderített igazság. Felekezeti formáktól független bibliai buvárlat. Baia-Mare 1924. 8-r. 24 l. Dacia kny. rt.

Borbély István dr. Bevezetés a modern szépirodalom tanulmányozásába. I. rész: A modern műalkotás főproblémái. Kolozsvár 1920. 8-r. 34 l. Stief kny.

Borbély István dr. A magyar irodalom története a legrégebbi idők-től 1825-ig. Jegyzetekkel ellátott kiadás a művelt közönség számára. Cluj—Kolozsvár 1924. 8-r. 418 + VI. l. Minerva rt.

P. Boros D. Fortunát dr. A csiksomlyói harminckét confrater. Cluj—Kolozsvár (1923). 8-r. 77 l. Szent Bonaventura kny.

P. Boros Fortunát dr. A csiksomlyói kegyszobor története. Cluj-Kolozsvár 1924. 8-r. 32 l. Szent Bonaventura kny. (A Katholikus Világ Könyvei. 4. f.)

Boros György dr. Dávid Ferenc-Egylet 40 éves jubileuma. Elnöki megnyitó beszéd. Visszapi-lantás 40 esztendőre. (Kolozsvár 1924.) 8-r. 8 l. (Minerva rt)

Csató Gábor. Sándor János és br. Kemény János emlékezetéről. A Kisküküllővármegyei Földgáz Részvénytársaság 1922. évi augusztus hó 28. napján tartott közgyűlésén — elnök által elmondott megnyitó beszéd. Dicsőszentmárton 1922. 8-r. 16 l. Erzsébet kny. rt.

Csáky György. Megváltás. (Kolo-zsvár 1919.) 8-r. 23 l. Schenk Ferenc bizománya Budapest. Bernát kny. Kolozsvár.

Csergő Benedek. Egyházzenei műfajok. A Szociális Misszió Társulat egyházzenei központjának kiadása. Cluj—Kolozsvár (1924). k. 8-r. 34. l. Providentia kny. (Népszerű Zene-tudományi Füzetek. 1. sz.)

Csergő Tamás. Petőfi. Emlékbeszéd. Irta és a „Szociális Miszsió” által június 6-án Gyergyószentmiklóson a „Maros-Vásárhelyi Ref. Egyházi Dalkör” által július 30-án Maros-Vásárhelyen rendezett Petőfi-ünnepélyeken előadta: — Tg.-Murrás—Marosvásárhely 1922. 8-r. 15 l. Tip. Comunală.

Csúry Bálint dr. Ifj. Heltai Gáspár háromnyelvű szótára 1589-ből. Bevezetéssel ellátva sajtó alá rendezte. Az Erdélyi Irodalmi Szemle kiadása. Cluj—Kolozsvár 1924. 8-r. 29 l. Minerva rt. (Tanulmányok és Értekezések I. k. 1. sz.)

Czumbel Lajos dr. Éljen a munka! Satu-Mare—Szatmár-Németi (1919). k. 8-r. 21 l. Simon József kny. (Világnézetű Kérdések III.)

Czumbel Lajos dr. Kell-e nekünk szociáldemokrácia? Satu Mare—Szatmár-Németi (1919). K. 8-r. 22 l. Simon József kny. (Világnézetű Kérdések V. f.)

Dékány István dr. Bevezetés az interpszichikai megismerés elméletébe. A történelmi megértés. Kolozsvár 1919. 8-r. 87 l. A szerző kiadása. Stief Jenő és Tsa kny.

Dolgozatok az Erdélyi Nemzeti Múzeum érem- és régiséggyűjteményéből. Szerk. Pósta Béla. Kolozsvár 1919. 4-r. 152 l. Stief Jenő és Tsa kny.

Erdélyi Kálmán. Új úton. Tanulmányok a szocializmus köréből. Négy képmelléklettel Cluj 1924. 8-r. 43 l. Világ-Könyvek kiadása 1—2 sz. Gutenberg kny.

Erdélyi László dr. A székelyek története. Brassó 1921. 8-r. 43 l. Gött János és fia kny. (Különny. az 1921. évre szóló „Erdélyi Naptár”-ból.)

Ethnographus. Néprajzi feladatok Erdélyben. Kolozsvár 1923. K.

8-r. 32 l. „Az Út” kiadása. Minerva rt. („Az Út” Könyvtára. Szerk. dr. Tavaszy Sándor 3. sz.)

Fehér Márton dr. Olvasókönyv felnőttek számára. Nagyvárad 1919. 8-r. 81 l. Mercur kny. kiadása és nyomása.

Feuerstein Kálmán. A zsidókérdés és annak megoldása a cionizmus Cluj—Kolozsvár 1921. 16-r. 117 l. Szerző kiadása. Weinstein és Friedmann kny.

Freund Fülöp. A primitivség. Oradea-Mare—Nagyvárad 1923. 8-r. 17 l. Gutenberg kny.

Gálffy Sándor. A 25 éves Legényegylet. A Kath. Legényegylet jubileumán elmondta: — Oradea-Mare—Nagyvárad 1924 K. 8-r. 16 l. Szent László kny. rt.

Goldberger Ede dr. Kórélet-tani és gyógyszerhatástani tanulmány a syphilisről. Cluj—Kolozsvár 1922. 8-r. 148 l. Minerva rt.

Goldberger Ede dr. Mit kell tudni mindenkinek a nemi betegségekről. Kérdések és feleletek. Cluj—Kolozsvár 1924. 16-r. 24 l. Lapkiadó rt.

Gyárfás Elemér. Erdélyi problémák. 1903—1923. Cluj—Kolozsvár 1923. 8-r. 268 l. Erdélyi Irodalmi Társaság kiadása. Erzsébet kny. rt. Dicsőszentmárton.

Gyárfás Elemér. Románia hitelszervezetei s az erdélyi magyar pénzügyintézetek. Lugos 1924. 8-r. 126 l. Husvéth és Hoffer kny.

Gyárfás Elemér. A leu árfolyama és a pénzügyi válság. A Kolozsvári Kereskedelmi és Iparkamarában a mintavásár alkalmából 1924 szeptember 3-án tartott előadás. Cluj—Kolozsvár 1924. 8-r. 26 l. Minerva rt.

Gyárfás Elemér. Bethlen Miklós kancellár. 1642—1716. Székfoglaló a Kemény Zsigmond Irodalmi Társaságban Marosvásárhelyt 1924 okt. 12-én. Dicsőszentmárton 1924. 8-r. 226 l. Erzsébet kny. rt.

Gyenge János dr. A jelenkor nagy vallásos ébredései. Oradea-Mare—Nagyvárad 1923. K. 8-r. 32 l. Béres Károly kny.

Gyenge János dr. A református szabad egyházak története. Oradea-Mare-Nagyvárad 1924. 8-r. 41 l. Béres Károly kny.

György Lajos dr. A magyar regény multjából. (Kolozsvár 1922) K. 8-r. 10 l. Szent Bonaventura kny. (Különny. A Hírnök 1922. évf.-ből).

György Lajos dr. A romániai magyar időszaki sajtó öt esztendeje (1919—1923). Cluj-Kolozsvár 1924. 8-r. 21 l. Az Erdélyi Irodalmi Szemle kiadása. Minerva rt. (Tanulmányok és Értekezések I. k. 2. sz.)

György Lajos dr. Magyar elemek a román irodalmakban Cluj—Kolozsvár 1924. K. 8-r. 14 l. Szent Bonaventura kny. (Különny. A Hírnök 1924. évf.-ből.)

György Lajos dr. Magyar elemek a világirodalomban. Cluj—Kolozsvár 1924. 8-r. 48 l. Minerva rt. kiadása és nyom.

György Lajos dr. A kolozsvári Szent Mihály egyház. Emlékfüzet az 1924 okt. 2—12. harangszentelési ünnepségek alkalmával. Cluj—Kolozsvár 1924. 8-r. 75 l. A Kolozsvári Róm. Kath. Egyházközség kiadása. Minerva rt.

Báró Hacke Károlyné. Anyák könyve. Kolozsvár 1924. K. 8-r. 28 l. „Az Út” kiadása. Minerva rt. (Ünnepnapok I. sor. 4. sz.)

Hagepian (Jakabffy Elemér).

Régi krassóiak. Lugos 1919. K. 8-r. 22 l. Szidon József kny.

Halász Gyula. Petőfi Sándor élete és halála. A költő születése századik évfordulójára kiadta a „Brassói Lapok” könyvkiadó vállalata. Brassó 1922. 8-r. 97 l. Brassói Lapok kny.

Hellmann Lajos. Izomfejlesztés, súlyemelés, birkozás. Timișoara (1922). 8-r. 123 l. 160 kép. Schwäbische Verlags-Aktiengesellschaft kny.

Hirschler József dr. Canova. Kolozsvár 1923. 8-r. 8 l. Providentia kny. (Különnyomatok az Erdélyi Magyar Lányok ifjusági folyóirat lapjából 1. sz.)

Hirschler József dr. X. Pius pápa síremléke. 14 képpel. Cluj—Kolozsvár 1923. 8-r. 17 l. Providentia kny. (Különny. az Erdélyi Magyar Lányok lapjából.)

Hirschler József dr. Aquinói Szent Tamás. Jubiláris gondolatok. Cluj—Kolozsvár 1924. 8-r. 12 l. Minerva rt. (Különny. az Erdélyi Irodalmi Szemle 1924. évi 3—4. füzetéből.)

***Imre Lajos dr.** Vezérfonal az ifjuság gondozására Budapest 1920. 8-r. 151 l. Franklin T. (Magyar Pædagogiai Társaság Könyvtára III k.)

***Imre Lajos dr.** A falu művelődése. Vezérfonal a nép nevelői számára. Budapest 1922. 8-r. 142 l. Studium kiadása.

Imre Sándor. Dr. Janovics Jenő és a színház. Cluj—Kolozsvár 1922. 8-r. 254 l. Az Erdélyi és Bánáti Színészegyesület kiadványa. Sonnenfeld A. rt. ny. Nagyvárad.

Jakabffy Elemér dr. Az agrárreform teleposztó rendelkezéseinek erkölcsi alapja. Telepítési politika a multban és a jelenben. Cluj—Kolozsvár 1922. 8 r. 11 l. Lapkiadó rt. kny. (Különny. a Napkelet 1922. febr. 1. sz.-ből).

A Pásztorüzet, Magyar Népet és Erdélyi Irodalmi Szemlét

olvasni magyar kötelesség.

Kiadóhivatal: Cluj—Kolozsvár Str. Baron L. Pop (v. Brassai-u.) 5.

KOLOZSVÁRI TAKARÉKPÉNZTÁR ÉS HITELBANK R.-T.

Cluj—Kolozsvár, Piața Unirii 7.

Saját tőkéli 48 millió Lei.

Fiókjai: Dés, Dicsőszentmárton, Gyulafehérvár és Marosvásárhely. Affiliált intézetei: Torda-Aranyos Vármegyei Takarékpénztár R.-T. Torda, Udvarhelymegyei Takarékpénztár R.-T. Székelyudvarhely, Alsófehérvármegyei Gazdasági Bank és Takarékpénztár Részvénytársaság Nagyenyed.

Áruraktárai a vasut mellett. — Betéteket elfogad, váltókat leszámítol, bel- és külföldi átutalásokat teljesít. — Safe deposit! — Mindenféle bankszerű ügyleteket előnyösen vegez. Engedélyezett devizahely.

A MAGYAR NÉP

Erdély
legjobb és legelterjedtebb
képes néplapja.
Hetilap.

15.000 példányban jelenik meg.

Előfizetési ára:

Belföldön

Egész évre — 100 L.
Félévre — — 50 „
Negyedévre — 30 „

Külföldön

Egész évre — 240 L.
Félévre — — 120 „
Negyedévre — 75 „

KIADÓHIVATAL:

Cluj-Kvár, Str. Baron L Pop 5.

Kérjen mutatványszámot!

A PÁSZTORTŰZ

Erdély legjobb szépirodalmi lapja
Előfizetési árai:

Belföldön: Külföldön:
Egész évre 350 L. Egész évre 500 L.
Félévre — 180 L. Félévre — 250 L.
Negyedévre 100 L. Negyedévre 150 L.

Kiadóhivatal: Cluj, Baron L Pop 5.

Kérjen mutatványszámot!

Az Erdélyi Irodalmi Szemle

Legtartalmasabb
Tudományos Havi Folyóirat.

Előfizetési árai:

Belföldön: Külföldön:
Egész évre 250 L. Egész évre 300 L.
Félévre 130 L. Félévre — 160 L.
Negyedévre 75 L. Negyedévre 100 L.

Kiadóhivatal Cluj, Str Baron L Pop 5

Kérjen mutatványszámot!

A MINERVA

könyvkereskedésének hirei.

Új könyvek:

Szentkirályi—Kovács: Magyar keresk. levelező	40'—
Dr. Tavaszgy Sándor: A jelenkor szellemi válsága	30'—
„ „ Schleiermacher filozófiája	40'—
„ „ A nyugateurópai kultúra sorsa	20'—
Spengler tükreben	20'—
Dr. Temesváry János: Erdély középkori püspökei	200'—
Torday J.: A közgazdaságtan és szociológia vázlatja	20'—

III. Hittudományi művek.

Czumbel Lajos: Katholikus erkölcstan	36'—
„ „ Katholikus hitvédelem	36'—
Ferencz József: Unitárius kis tükör	40'—
„ „ Hittan (unitárius)	40'—
„ „ Unitárius káté	30'—
Lakner Ernő: Lelki harmat, kath. ima és énekes- könyv, kötve	30'—
Makkai Sándor: Ird meg, amiket láttál (egyházi beszédek)	80'—
Mátyás Ernő: A vallásos mysthika	40'—
„ „ Pál apostol mysthikája	40'—
Scheffler János: Katholikus hittan (a róm. kath. hittételek magyarázata a művelt közönség számára)	36'—
Scheffler János: Katholikus egyháztörténelem	36'—
Szentábrahámi: Imakönyv unitárius félv. kötésben	60'—
„ „ egész vászon kötésben	100'—

IV. Ifjusági iratok, meséskönyvek.

Benkő Anna: Gyermekversek (illusztrált gyermek- versek 4—8 éves gyermekek részére) kötve	70'—
Diénes Jenő: Magduska meséskönyve, kötve	70'—
Holstein Mária: Katóka útazásai, gyermekmesék, kötve	40'—
Jánossy—Tóth: Körbe körénk gyermekek (illusz- trált gyermekmesék 4—8 éves gyermekek ré- szére), kötve	70'—
Szabó István Andor: A kis gentleman	15'—

Nyomtatott a Minerva Irodalmi és Nyomdai Műintézet Rt. nyomdájában.
Cluj—Kolozsvárt, Str. Baròn L. Pop No. 5.

Kiadásért felel: PETRES KÁLMÁN kiadóhivatali igazgató.